

Antti Korkala

KIRJASTON KANNALTA HANKALAT AIHEET JA SISÄLLÖT

KIRJASTON KANNALTA HANKALAT AIHEET JA SISÄLLÖT

Antti Korkala
Opinnäytetyö
Syksy 2012
Kirjasto- ja tietopalvelu
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Kirjasto- ja tietopalvelu

Tekijä: Antti Korkala

Opinnäytetyön nimi: Kirjaston kannalta hankalat aiheet ja sisällöt

Työn ohjaaja: Ulla Virranniemi

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Syksy 2012

Sivumäärä: 57 + 2

Tässä opinnäytetyössä pyrittiin selvittämään, mitkä ovat kirjastojen kannalta hankalia aiheita ja sisältöjä. Kirjastojen arvojen ja asenteiden lisäksi selvitettiin, miten ulkopuoliset tahot suhtautuvat hankaliin aiheisiin ja sisältöihin ja millaisia käytäntöjä kirjastoissa on hankalien aiheiden ja sisältöjen suhteen käytössä. Opinnäytetyön tietoperustassa tarkasteltiin suomalaisen kirjallisen sensuurin historiaa, sananvapautta ja kirjastotyön etiikkaa.

Opinnäytetyö tehtiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimusmenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeella, joka lähetettiin sähköpostilla 629 kirjastoon. Kyselylomakkeessa oli viisi avointa kysymystä ja yksi monivalintakokonaisuus.

Kirjastojen vastausprosentti (noin yhdeksän) jäi kovin pieneksi. Hyväksyttäviä vastauslomakkeita palautui 56 kappaletta. Kysely tehtiin touko- ja kesäkuun 2012 aikana. Kirjastoissa suhtaudutaan kriittisimmin sellaiseen aineistoon, jossa käsitellään seksiä ja väkivaltaa – etenkin silloin, kun ne esitetään graafisessa muodossa. Myös rasismi tai laajemmin määriteltynä ihmisoikeuksien ja/tai -arvon loukkaaminen ja tietyin varauksin hengellinen materiaali, ääriliikkeiden ideologiat, saatananpalvonta ja luokkaan 15 (rajatieto) kuuluvat aiheet koetaan hankaliksi. Vajaa viidennes kirjastoista kelpuuttaisi valikoimiinsa kaiken laillisen materiaalin.

Koska tutkimus on suoritettu laadullisena tutkimuksena ja aineisto on kerätty pääasiassa avoimia kysymyksiä hyödyntäen, tulkinnanvaraisuuksilta ei voinut välttyä. Tästä ja pienehköstä vastaajajoukosta johtuen, tämän tutkimuksen tuloksiin ei kannata suhtautua varauksettomasti, vaan niitä pitäisi tarkastella enemmän suuntaa antavina.

Asiasanat: etiikka, kokoelmatyö, sananvapaus, sensuuri, yleiset kirjastot

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Library and Information Services

Author: Antti Korkala

Title of thesis: Difficult themes and contents from the point of view of libraries

Supervisor: Ulla Virranniemi

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2012

Number of pages: 57 + 2

The purpose of this thesis is to explore which themes and contents are difficult to libraries. In addition to identifying the values and attitudes of libraries, this thesis aims to study how the other instances relate to troublesome library material, and what kind of practices libraries have at their disposal concerning this material. The theoretical background of this thesis discusses the history of Finnish literary censorship, freedom of speech and library ethics.

The thesis was conducted as a qualitative study, and the research method applied was data-driven content analysis. The research material was gathered by using a questionnaire which was sent to 629 public libraries via email. The questionnaire consisted of five open questions and one multiple-choice question.

The response rate (circa 9%) was rather low. In all, 56 libraries returned a questionnaire that was acceptably filled in. The study was carried out during spring and summer 2012. Libraries take the most critical attitude to themes and contents such as sex and violence – especially when depicted in a graphic manner. In addition to sex and violence, also material containing racist views, extremist propaganda, satanism or religious matters is, to some extent, considered difficult. Barely 20% of Finnish libraries would accept all legal material in their collections.

The research was conducted as a qualitative study using several open questions, and therefore the results were somewhat open to interpretation. Due to the certain amount of interpretation involved and the relatively small number of entries, the conclusions of this study should not be reviewed as absolute truths, but as some sort of an overview on the subject.

Keywords: library ethics, collection management, freedom of speech, censorship, public libraries

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	SANANVAPAAUS JA KIRJASTO	8
2.1	Laki.....	9
2.2	IFLA ja FAIFE.....	12
2.3	Poliittinen korrektius	13
3	SENSUURI JA KIRJASTO	14
3.1	Sensuuri Suomessa ennen itsenäisyyttä.....	15
3.2	Sensuuri Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla	16
3.3	Sotasensuurin vuodet 1939–1947.....	17
3.4	Politiikasta moraalikysymyksiin	17
3.5	Internet ja sisällönsuodatus.....	18
4	KIRJASTOTYÖN ETIIKKA	20
4.1	Kirjastoalan etiikkatyöryhmän laatimat kirjastotyön eettiset perusteet.....	20
4.2	Heikki Poroilan Portinvartijan kymmenen kultaista sääntöä	22
4.3	Aineistonvalinta	23
5	TUTKIMUSONGELMA JA –MENETELMÄT	25
6	TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	27
6.1	Aiheensa tai sisältönsä puolesta kirjaston valikoimiin sopimaton aineisto.....	29
6.2	Ensisijaisesti aiheen tai sisällön vuoksi poistettu tai hankkimatta jätetty aineisto	33
6.3	Esimerkkejä poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta	38
6.4	Aineistosta aiheutunut negatiivinen palaute	40
6.5	Verkkoselailun rajoittaminen.....	44
6.6	Aiheesta tai sisällöstä johtuvat lainausrajoitukset.....	47
6.7	Johtopäätökset.....	48
7	POHDINTA.....	52
	LÄHTEET.....	55
	LIITE	58

1 JOHDANTO

Kiinnostuin aiheesta luettuani Kai Ekholmin teoksen *Kielletyt kirjat*. Aiemmin Suomessa on sensuroitu uskonnollisin, poliittisin ja viimeisimpänä moraalisin perustein. Halusin selvittää millaiset aiheet tai sisällöt aiheuttavat nykyään päänvaivaa kirjastoissa.

Tämän opinnäytetyön pääasiallinen tavoite on selvittää, millaiset aiheet ja sisällöt ovat kirjaston kannalta hankalia. Päämääränäni on selvittää, tapahtuuko kirjastoissa sensuuria aineistopoistojen muodossa tai kieltäydytäänkö jonkin aineiston hankkimisesta sen aiheen tai sisällön vuoksi. Pyrin selvittämään sitä, rajoitetaanko kirjastoissa sananvapautta esimerkiksi internetin selailun rajoittamisen tai sisältöön perustuvien lainausrajoitusten muodossa ja miten tätä perustellaan. Lisäksi pyrin selvittämään, yrittävätkö asiakkaat tai muut ulkopuoliset tahot vaikuttaa kirjaston valikoimiin. Tutkimus suoritetaan laadullisena tutkimuksena ja tutkimusmenetelmänä käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimusaineiston keruumenetelmänä on sähköpostikysely.

Opinnäytetyöni tietoperustassa käydään läpi sananvapaus- ja sensuuriasioita kirjaston näkökulmasta ja perehdytään lyhyesti kirjastotyön etiikkaan. Sananvapausluvussa käydään läpi perustus- ja kirjastolakia ja niiden vaikutusta kirjaston toimintaan. Lisäksi käsitellään lyhyesti Kansainvälisen kirjastojärjestöjen liittoa (IFLA) ja sen sananvapauskomiteaa (FAIFE). Sensuuriluvussa käydään lyhyesti läpi Suomen sensuurihistoriaa ja sen vaikutuksia yleisten kirjastojen toimintaan. Etiikkaluvussa pohditaan kirjastotyöhön liittyvää etiikkaa ja esitellään kaksi kirjastoaloille suunnattua eettistä säännöstöä: Kirjastoalan etiikkatyöryhmän Kirjastotyön eettiset perusteet ja Heikki Poroilan Portinvartijan 10 kultaista sääntöä. Useista kirjastoalalle laadituista eettisistä säännöstöistä päädyin valitsemaan nämä kaksi niiden kotimaisuuden ja ajankohtaisuuden vuoksi (Poroilan säännöt ovat vuodelta 2007 ja Kirjastoalan etiikkatyöryhmän perusteet ovat pari vuotta uudemmat). Varsinkin Poroilan ehdotukseen olisi kaikkien kirjastotyön etiikasta kiinnostuneiden hyvä tutustua.

Helle Kannilan ajatus ”On mahdotonta yleispätevästi määritellä, mikä yllyttää kapinaan ja valtiopetokseen, on jumalanpilkkaa, loukkaa säädyllisyyttä jne.” (1967, 62) toimi suurena innoittajana tutkimukselleni. Etiikkaluvussa Kannilan ajatuksia käsitellään enemmänkin. Kannilan kirjoitukset ovat vanhoja, mutta juuri se tekee niistä mielestäni entistä arvokkaampia. Yhteiskunta on muuttunut vapaamielisemmäksi ja suvaitsevammaksi kuin mitä se oli viisikymmentä vuotta sitten. Vaikka Kannilalla oli edistyksellisiä ja avarakatseisia kirjoituksia, on syytä muistaa, että hänellä oli myös

suurin piirtein päinvastaisia ajatuksia. Jokainen voi halutessaan perehtyä esimerkiksi Kirjanvalinnan ongelmia –teokseen (1967) ja tehdä omat tulkintansa.

Internetiin liittyvät sensuuri- ja sananvapauskysymykset ovat opinnäytetyössäni sivuroolissa. Tämä oli tietoinen valinta ja tutkimukseni pääpaino on kirjastojen aineistonvalintaan liittyvissä kysymyksissä. Internet on kuitenkin oleellinen osa kirjastojen palveluja, joten sitä ei voinut sivuuttaa täysin. Kirjastojen Internetin sisällönsuodatus käsitellään kattavasti esimerkiksi Taru Björkmanin teoksessa Suojelua vai suodatusta? Internetin sisällönsuodatus yleisissä kirjastoissa (2008).

Opinnäytetyöni ei ole tarkoitus niinkään luoda uutta tietoa, vaan selvittää tämän hetkinen tilanne kirjastoissa ja saada sitä kautta aikaan keskustelua aiheen tiimoilta. Erityisen suotavaa olisi, jos keskustelua syntyisi kirjastotyön etiikasta.

2 SANANVAPAAUS JA KIRJASTO

Sananvapaus on keskeinen ihmisoikeus ja siihen perustuvat monet muut länsimaisten demokraatioiden tukipilareina pidetyt oikeudet. Kansainväliset ja kansalliset sopimukset ja säädökset säätelevät sananvapautta. Yksi tärkeimmistä sananvapautta ja ihmisoikeuksia määrittävistä kansainvälisistä sopimuksista on YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, joka on peräisin vuodelta 1948. (Dahl 2009, 9)

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ei velvoita valtioita oikeudellisesti mitenkään, mutta poliittisesti ja moraalisesti sen vaikutusvalta on todella suuri. Julistuksen hyväksymisestä on yli 60 vuotta, mutta sen sanoma on edelleen yhtä ajankohtainen. Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille maailman ihmisille yhdenveroisesti ja ne ovat perustavanlaatuisia ja luovuttamattomia. (Suomen YK-liitto 2012, hakupäivä 4.4.2012.)

Kirjastomaailmassa YK:ta vastaavaksi järjestöksi voisi ajatella IFLAn (Kansainvälisten kirjastojärjestöjen liitto) ja Ihmisoikeusjulistusta vastaavaksi julistukseksi IFLAn Yleisten kirjastojen julistuksen. Yhtymäkohtana on myös se, että IFLA toimii yhteistyössä UNESCO:n (YK:n kasvatusta, tiede- ja kulttuurijärjestö) kanssa (IFLA 2011c, hakupäivä 4.4.2012). Kirjastojulistukseen ei velvoita kirjastoja oikeudellisesti mitenkään, mutta vaikutusvaltainen sekin on. Kirjastoon liittyvien sananvapausasioiden kannalta huomionarvoinen on myös IFLA:n sananvapauskomitea FAIFE.

Käsitteenä sananvapaus on paljon vanhempi kuin mikään sitä koskeva säädös. Englantilainen filosofi John Stuart Mill (1806-1873) käsitteli sananvapautta teoksessaan Vapaudesta (On Liberty). Mill esitti, että vaiennettu mielipide voi olla totta, eikä sitä voi etukäteen pitää vääränä. Vaikka mielipide olisikin väärä, voi siinä olla mukana osa totuutta ja vastakkaisia mielipiteitä tarvitaan koko totuuden selvittämiseksi. Siitä huolimatta, että julkinen mielipide olisikin totta, täytyy sitä voida vastustaa. Jos vastustusta ei sallita, mielipiteestä muodostuu yleinen ennakkoluulo, joka omaksutaan ilman tietämystä sen perusteista. Tämä johtaisi lopulta vielä siihen, että yksilö ei pystyisi muodostamaan omaan järkeen tai kokemuksiin perustuvaa vakaumusta. (Mill 1982, 7, 58–59)

Vaikka filosofinen pohdinta ja moraali ja sen käsitteet liittyvät läheisesti sananvapauteen, eivät ne ole konkreettisia asioita, eikä niitä pysty mittaamaan millään yleispätevällä asteikolla. On mahdollista sanoa, että onko jokin moraalikäsitys tai filosofinen näkemys parempi kuin jokin toinen.

Ihmiset ajattelevat eri tavalla ja jokaisella on oma arvomaailmansa. Näin ollen pelkästään moraalista tai filosofisia näkemyksiä ei voi pitää pätevänä ohjenuorana yksilön tai yhteiskunnan toiminnalle. Siksi onkin ihan loogista ja ymmärrettävää, että ihmisten ja yhteiskuntien toiminta pohjautuu myös sananvapaussäädöksiin. Suomen laissa on omat säädöksensä koskien sekä sananvapautta että kirjastoa.

Toisaalta, pelkkä laissa määriteltyjen vaatimusten täyttäminen ei olisi kirjaston kannalta riittävä vaihtoehto. Tämän seurauksena toiminta voisi muuttua liian virastomaiseksi ja kylmäksi. Kirjaston tehtävä on kuitenkin palvella asiakasta ja hyvä asiakaspalvelu on muutakin kuin lain asettamien vaatimusten täyttämistä. Laki siis määrittää ne suuntaviivat, joiden puitteissa toimitaan, mutta kirjasto itse muovaa toiminnastaan omanlaistaan.

Kirjaston ei kuulu rajoittaa sananvapautta. Päinvastoin, kirjasto toimii porttina tietoon ja esimerkiksi Internetistä löytyvän epämääräisen materiaalin ei pitäisi olla millään tavalla kirjaston vastuulla. Internetin sisältö ei ole riippuvainen kirjaston aineistonvalinnasta, eikä kirjastolla ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen. Vastuu on palveluiden tarjoajilla ja osittain palvelintilan tarjoajilla. (Poroila 2007, 89–90.) Sananvapauden kannalta huomionarvoista Internetissä on myös se, että yleinen julkaisukynnys on merkittävästi matalampi kuin aiemmin ja tietojen etsiminen ja levittäminen on helpompaa ja nopeampaa. Kehityksellä on kääntöpuolensakin – koska epämääräistä materiaalia on helppo levittää tietoverkoissa, sitä myös levitetään paljon. (Kuronen 1996, 253) On siis väärin pitää pelkästään kirjastoa vastuullisena sen tarjoamasta materiaalista – varsinkaan Internet-materiaalista. Oma vastuunsa on julkaisijoilla ja lopulta myös asiakkaalla itsellään.

Sananvapauskysymykset saattavat olla vähäpätöisiä verrattuina yleismaailmallisiin ongelmiin, mutta sanan- ja ilmaisunvapaus ovat kuitenkin keskeisiä demokraattisen ja moniarvoisen yhteiskunnan periaatteita. Siltikään sananvapaus ei toteudu missään absoluuttisesti, vaan sillä on aina käytännön rajoituksensa. (Dahl 2009, 9.) Kulttuurissamme pidetään laajaa sananvapautta itsestäänselvytenä. Sananvapauden suhteen ehdottomuus on kuitenkin usein perusteltua. Jos sananvapaus muuttuu suhteelliseksi, ei sitä pian ole vaativassa mielessä olemassa. (Paavonheimo 2008, hakupäivä 4.4.2012.)

2.1 Laki

Suomen perustuslaissa sananvapaus on sisällytetty perusoikeuksiin. Perustuslain mukaan ”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tieto-

ja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä” (Suomen perustuslaki 731/1999 2:12 §). Kirjastolaissa asetettu yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoite on ”edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen” (Kirjastolaki 904/1998 1:2 §). Lain mukaan jokaisella on siis oikeus päästä käsiksi tietoon ja viesteihin estoitta ja kirjaston roolina on omalta osaltaan edistää kansalaisten yhtäläisiä mahdollisuuksia kaikenlaiseen tiedonhankintaan.

Kirjastolla on luonnollisesti omat mahdollisuutensa vaikuttaa tarjoamiinsa palveluihin ja sisältöihin myös rajoittavasti. Kirjastolain mukaan ”Kirjastolla voi olla käytösäännöt, joissa on määräyksiä kirjaston käytöstä sekä kirjaston käyttäjien oikeuksista ja velvollisuuksista” (Kirjastolaki 904/1998 7:10 §). Näitä käytösääntöjä ei kuitenkaan voi soveltaa mielin määrin, eikä pelkästään niillä voi perustella sananvapauden rajoittamista.

Sananvapauden rajoittamisesta ei lähtökohtaisesti voida säätää lakia alemmanasteisilla säännöksillä tai määräyksillä. Rajoitusten tulee olla tarkkarajaisia, täsmällisiä, hyväksyttäviä ja välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi. (Lukkarinen 2010, 12–13.) Sananvapaudelle määriteltäviä laillisesti hyväksyttäviä rajoitusperusteita ovat kansallinen turvallisuus (verrattavissa oleva ilmaisuusrikos mm. vakoilu), yleinen turvallisuus (uskonrauhan rikkominen), epäjärjestyksen tai rikoksen estäminen (mm. kiihottaminen kansanryhmää vastaan), terveyden tai moraalien suojeleminen (mm. väkivaltakuvauksen levittäminen, sukupuolisiveellisyyden loukkaamiset), maineen tai oikeuksien turvaaminen (mm. kunnianloukkaus), luottamuksellisten tietojen paljastumisen estäminen ja tuomioistuimen arvon ja puolueettomuuden turvaaminen (Ollila 2004, 50).

Seuraavien esimerkkitapauksien on tarkoitus selvittää, miten sananvapautta yritetään rajoittaa kirjastoissa. Rajoittajana voi toimia joko jokin ulkopuolinen taho tai kirjasto itse. Kolmannen esimerkin kohdalla kyseessä ei ole suoraan kirjastoon kohdistuva sananvapauden rajoitus, vaan sen tarkoituksena on olla esimerkkinä siitä ajatuksesta, että periaatteessa kaikki mitä voidaan julkais- ta, voi löytyä myös kirjastosta.

Kallion kirjastossa (Helsingin kaupunginkirjaston sivukirjasto) järjestettiin 2006 Oikeutta eläimille – Animalia -järjestön turkistarhausta kritisoinut näyttely. Näyttely poistettiin kirjastosta ennen sen määräaikaan (Poroila 2007, 159). Näyttelyn keskeyttämistä on perusteltu kirjaston työrauhan palauttamisella ja säilyttämällä ja kriittisellä asiakaspalautteella. Vaikka keskeyttäminen ei ollut suoraan minkään lainsäädännön vastainen, apulaisoikeuskansleri piti ratkaisua mielipiteen il-

maisun rajoittamisena. Kirjaston käytösäännöt ovat perustuslakia alemmanasteisia säännöksiä, joten niiden perusteella perustuslaillista sananvapautta ei voi rajoittaa. (Lukkarinen 2010, 10–11.)

Jyväskylän maalaiskunnassa Kristillinen liitto teki vuoden 1993 lopulla valtuustoaloitteen, jonka nojalla kirjaston kokoelmista pyrittiin poistamaan okkultismiin, taikuskoon ja satanismiin liittyvät kirjat. Esimerkkiteoksena aloitteessa käytettiin Encyclopedia of Forbidden Knowledgea ja myös Stephen Kingin tuotantoa pidettiin epäilyttävänä. Kirjasto puolustautui vedoten puolueettomuuteen, kokoelmien monipuolisuuden välttämättömyyteen ja (silloin vielä valmistumassa olevaan) Unescon kirjasto julistukseen. Valtuuston päätös ei antanut kirjastolle aihetta toimenpiteisiin, eikä kirjastolle koitunut mitään velvoitteita. (Verho 1994, 45)

Shitter Limited -yhtye julkaisi Anna pillua Helena Pesola -omakustanteen vuonna 1989. Silloinen sosiaali- ja terveysministeri Helena Pesola teki levystä rikosilmoituksen ja poliisi takavarikoi vielä myymättömät levyt. Tapaus ei edennyt oikeuteen asti, mutta edellytyksenä oikeudenkäynnin välttämiseksi oli takavarikoitujen levyjen tuhoaminen. Levy on kuitenkin julkaistu ja sitä ei ole oikeuden päätöksellä kielletty. (Gronow 1990, 236–237) Levy löytyy edelleen kansalliskirjaston äänitekokoelmasta.

Jyväskylän maalaiskunnan satanismikeskustelun yhteydessä silloinen sivistystoimenjohtaja Pirkko Rissanen kertoo seuraavaa.

”Minusta kirjasto takaa tiedon saatavuuden. Se on yhteiskunnan hienoimpia asioita, todella arvokasta. Myös julkaisijalla on vastuunsa, kerroksia on tässäkin asiassa monia, mutta periaatteessa kaikki mitä voidaan julkaista voi myöskin olla kirjaston hyllyllä. Kirjasto onkin Suomessa kyennyt hienosti säilyttämään neutraalin asemansa ja sananvapauden turvaajan roolin. - - Käsittääkseni kirjastoon kohdistuvat sensuurivaatimukset ovat harvinaisia, mutta ne ovat hyvin periaatteellisia ja kirjaston on tapeltava oikeudestaan antaa kansalle kaikkea mahdollista tietoa.” (Verho 1994, 44.)

Sananvapaus on perusoikeus ja sen rajoittamiseksi on perusteiden oltava todella päteviä. Se ei kuitenkaan ole absoluuttinen, eikä sen nojalla saa ilmaista tai julkistaa ihan mitä tahansa. Julkista kritiikkiä saa kyllä esittää, mutta toisten ihmisten oikeuksia ei saa loukata. On myös muistettava se, että lakia voidaan tulkita eri tilanteissa ja olosuhteissa eri tavoilla. Se mikä jossain tilanteessa saattaa olla hyväksyttävää, voi toisissa olosuhteissa olla tuomittavaa.

2.2 IFLA ja FAIFE

Kansainvälinen kirjastojärjestöjen liitto (International Federation of Library Associations and Institutes) toimii kirjastoammattilaisten ja kirjasto- ja tietopalvelujen käyttäjien etujen kansainvälisenä puolestapuhujana. IFLA on perustettu vuonna 1927 ja nykyään sillä on yli 1700 jäsentä yli 150 maassa. (IFLA 2011c, hakupäivä 4.4.2012) Suomen kirjastoseura on ollut IFLA:n jäsen vuodesta 1929 lähtien (Suomen kirjastoseura 2012, hakupäivä 25.4.2012).

IFLA:n ydinarvoihin kuuluu tiedonsaannin vapauden ja ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 19. artiklan mukaisen mielipiteen- ja sananvapauden edistäminen. Korkeatasoisten kirjasto- ja tietopalvelujen avulla taataan ihmisille, yhteisöille ja organisaatioille yleinen ja yhtäläinen mahdollisuus päästä käsiksi näiden tarvitsemaan tietoon ja tätä kautta edistetään sosiaalista, kulttuurillista, demokraattista ja taloudellista hyvinvointia. (IFLA 2011c, hakupäivä 4.4.2012)

Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö (UNESCO) ja IFLA julkaisivat yleisten kirjastojen julistuksen 1994. Julistuksen periaatteet on suunnattu maailmanlaajuisesti päätöksentekijöille ja kirjastolaitoksille. Julistukseen on sisällytetty osio, jossa käsitellään yleisten kirjastojen tehtäviä. Sananvapauden kannalta huomionarvoisia kaksitoistakohtaisen listan tehtävistä ovat erityisesti kohdat kuusi ja seitsemän. Näissä kohdissa kehoitetaan sallimaan kaiken esittävän taiteen esilletuominen, suosimaan kulttuurin monimuotoisuutta ja edistämään kulttuuri- en välistä kanssakäymistä. (IFLA/UNESCO 2004, hakupäivä 24.4.2012)

Yleisten kirjastojen julistuksen mukaan ”ideologinen, poliittinen tai uskonnollinen sensuuri tai kaupallinen painostus eivät saa vaikuttaa kirjaston aineistoon ja palveluihin”. Aiemmin mainitussa Jyväskylän maalaiskunnan tapauksessa kirjaston puolustus viittasi juuri tähän kohtaan.

FAIFE (Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) on IFLAn alaisuudessa toimiva sananvapauskomitea. FAIFEn yleinen päämäärä on lisätä tietoisuutta kirjastotoimintaan olennaisesti liittyvissä sananvapausasioissa. Tähän päämäärään pyritään herättämällä aiheesta keskustelua niin kirjastomaailmassa, kuin sen ulkopuolellakin. Edistääkseen sananvapautta FAIFE julkaisee raportteja, osallistuu kansallisiin ja kansainvälisiin konferensseihin, järjestää työpajoja, valvoo kirjastoyhteisöjen sananvapausasioiden tilaa, ottaa kantaa sananvapausrikkomuksiin ja tukee sekä IFLA:n tekemää kehitystyötä, että sen yhteistoimintaa muiden ihmisoikeusjärjestöjen kanssa. (IFLA 2011b, hakupäivä 25.4.2012.)

FAIFEn mission yhteyteen on kirjattu sananvapauden ja hyvän kirjastotoiminnan periaatteet. Näiden periaatteiden mukaan kirjastoilla on velvollisuus edistää sananvapautta. IFLA/UNESCON yleisten kirjastojen julistuksen yhteydessä mainitun ideologisen, poliittisen tai uskonnollisen sensuurin välttäminen kuuluu myös FAIFE:n periaatteisiin, tosin sillä erotuksella, että sensuurin vastustaminen viedään vielä hieman pidemmälle: kirjastojen tulee vastustaa kaikenlaista sensuuria. (IFLA 2011a, hakupäivä 25.4.2012) Muilta osin periaatteet eivät merkittävästi poikkea kotimaisesta kirjastolaista.

2.3 Poliittinen korrektius

Poliittisesti korrekti tarkoittaa sellaista kielenkäyttöä tai toimintaa, joka pyrkii olemaan loukkaamatta ketään. Poliittisen korrektiuden lähtökohtana on vähemmistöjen syrjinnän määrätietoinen vähentäminen, mutta äärimmilleen vietynä poliittinen korrektius voi kääntyä sananvapautta vastaan (Sankari 2010, 75).

Useimmiten poliittisesti korrektius keskittyy yksittäisten termien muokkaamiseen ja vähemmän loukkaaviin sanavalintoihin. Esimerkiksi Astrid Lindgrenin Peppi-kirjojen tarkistetuissa suomenoksissa mustista lapsista tuli kurrekurredut-lapsia ja neekerikuninkaasta alkuasukaskuningas (Virtanen 2006, hakupäivä 25.4.2012). Sinänsä poliittisessa korrektiudessa ei ole mitään väärää, mutta sen on oltava aina tarkoituksenmukaista. Pahimmassa tapauksessa sananvapaus vaarantuu ja on myös mahdollista, että välitettävän viestin sisältö muuttuu.

3 SENSUURI JA KIRJASTO

New Encyclopedia Britannican mukaan sensuuri on ”toimintaa, jonka tarkoituksena on muuttaa tai tukahduttaa tekoja tai ajatuksia, joiden katsotaan olevan yhteisen edun vastaisia”. Sensuuri voi olla hyvin monimuotoista ja sen käytännöt, säännöt ja toimintatavat voivat muuttua. Sen syyt ja seuraukset ovat usein erilaiset, mutta silti se on säännönmukainen ilmiö ja vallitsee ainakin epävirallisesti aina. Sensuuri voidaan jaotella ennakkosensuuriin ja rankaisevaan, jälkikäteiseen sensuuriin. Suomessa ei ole välttynyt kummaltakaan. Toisena jakotapana voi pitää virallisuutta ja epävirallisuutta. Epävirallista sensuuria esiintyy kustantamoissa, kirjastoissa ja toimituksissa. Virallista sensuuria Suomessa puolestaan edustaa elokuvatarkastamo. (Ekholm 1996, 1–2, 4.) Omalla tavallaan kirjastonhoitajatkin harjoittavat jälkikäteistä piilosensuuria kirjavalintaa tehdessään (Koi-vunen & Marsio 2006, 100).

Sensuurin syyt ovat usein – turmeltuneisuutta ja taloudellisia motiiveja unohtamatta – moraalisia, uskonnollisia tai poliittisia (Ekholm 1996, 60–61). On hankala sanoa, milloin sensuuri on oikeutettua, mutta varsinkin poikkeustilanteissa (esimerkiksi sotatilanteessa vallitseva sotasensuuri) poliittinen sensuuri voi olla perusteltua. Olettaen, että sensurointipäätökset tehdään hyvien aikomusten ja yhteisen hyvän saavuttamisen vuoksi. Moraalisten ja uskonnollisten syiden perusteleminen on vaikeampaa moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa vallitsee uskonvapaus. Lähtökohtaisesti kaikenlaista sensuuria tulisi välttää, mutta on kuitenkin aina huomioitava vallitsevat olosuhteet.

Arvosteleva kirjaluetelo kuuluu Suomen kirjastohistorian erikoisuuksiin. Vuosikymmenten ajan ilmestynyt ja omalta osaltaan kirjastojen käytännön kirjavalintaa ohjanneen luettelon kokonaisvaikutusta ja painoarvoa on hankala sanoa, mutta vähäinen se ei ole voinut olla. Luettelon tehtävänä oli pitää kirjastojen kokoelmapolitiikka valtiollisella tasolla hyväksi havaitulla linjalla. Myöhemmin Arvosteleva kirjaluetelo muuttui Esitteleväksi kirjalueteloksi ja lopulta se hiipui kokonaan pois 1980-luvulla. (Ekholm 2000, 94; Poroila 2007, 96–101.) Luettelo ei siis suoranaisesti pyrkinyt kieltämään mitään, vaan vaikuttamaan päätöksiin. Ottaen huomioon Arvostelevan kirjaluettelon vaikutusvallan, on sekin omalla tavallaan mielletävissä sensuuriksi (unohtamatta kuitenkin kirjastonhoitajan roolia).

Joissain tapauksissa sensuuri kääntyy itseään vastaan. Islamilainen sensuuri ja tappotuomio toivat Salman Rushdielle maailmanlaajuista julkisuutta, jota hän ei ehkä kirjallisten ansioidensa vuoksi olisi saanut (Ekholm 1996, 61). Kotimaassa samankaltaiseksi ilmiöksi, joskin pienemmäs-

sä ja vähemmän dramaattisessa mittakaavassa, voisi mieltää kiinnostuksen kiellettyihin kirjoihin ja kirjastojen myrkkykaappeihin. Kiinnostus herää ihan vain siksi, että jokin asia on kielletty (Kannila 1967, 63).

”On mahdotonta yleispätevästi määritellä, mikä yllyttää kapinaan ja valtiopetokseen, on jumalanpilkkaa, loukkaa säädylisyyttä jne.” Tästä johtuen sensurointipäätökset poikkeavat toisistaan ja saattavat tuntua mielivaltaisilta. Tekijöiden ja kustantajien lisäksi ”viattomat sivulliset” (esimerkiksi kirjakaupat ja –painot) voivat joutua kärsijöiksi ja on myös mahdollista, että sensuroitaessa nälkä kasvaa syödessä ja sensurointi johtaa uuteen ja entistä laajempaan sensurointiin. Pahimmassa tapauksessa sensuurinpelko rajoittaa tekijän ilmaisua jo luomisvaiheessa. (Kannila 1967, 62–63.)

3.1 Sensuuri Suomessa ennen itsenäisyyttä

Suomessa kirjoihin kohdistuvaa sensuuria on esiintynyt jo paljon aiemmin kuin koko nykyinen Suomi on edes syntynyt. Suomalaisen sensuurimentaliteetin historia alkaa samaan aikaan kuin painetun suomalaisen kirjallisuuden, eli uskonpuhdistuksesta. Ensimmäisenä sensuurin kohteeksi joutuivat uskonpuhdistuksen ja luterilaisuuden nimissä katoliset piirteet latinankielisistä laulukokoelmista. Samaan aikaan myös kalevalanmitta oli kielletty piirre runoudessa ja tämä hidasti suuresti suomalaisen runouden kehitystä. Vuosina 1661–1662 annetun (ja 1684 uudistetun) painosäännön mukaan kaikki painettavaksi aiotut tekstit piti lähettää Tukholmaan tarkistettavaksi. Tämä puolestaan hidasti kirjojen painamista ylipäänsä. (Sallamaa 1990, 63–65.)

Pitkän aikaa niin kirjallisuus kuin sensuurikin käsittelivät lähinnä hengellisiä asioita. Kartesiolaisuutta (mielen ja ruumiin erotteleva oppi) sorsittiin ja vapaa-ajattelua kauhisteltiin. Kansanrunouden jälkeen ensimmäinen suomenkielinen taidelyriikan saavutus on tältä ajalta, eikä sekään säästynyt sensuurilta. Juhana Cajanuksen kuolinvuoteellaan kirjoittama runo Yxi hengellinen weisu (1681) pääsi virsikirjaankin pari vuotta tekijänsä kuoleman jälkeen, mutta sen kieliasua heikennettiin 1701 – ja uudestaan vielä niinkin myöhään kuin 1860-luvulla – ja siihen lisättiin hengellisiä elementtejä. Kartesiolaisuuden rinnalle kiistellyksi kirjallisuuden aiheeksi nousi vähitellen pietismi (1600-luvulla syntynyt luterilaisen kirkon herätysliike). Vuonna 1706 näki päivänvalon Suomen ensimmäinen kiellettyjen kirjojen luettelo, joka sisälsikin enimmäkseen pietististä kirjallisuutta. (Sallamaa 1990, 67–68.)

Vuosina 1766–1772 Anders Chydeniuksen aikaansaama painovapaus kumosi ennakkosensuurin maalliselta kirjallisuudelta, mutta akateeminen ja hengellinen kirjallisuus olivat edelleen sensuurin

alaisia. Myös ulkomaista tuontikirjallisuutta valvottiin, lähinnä uskonnollisesti epäilyttävän kirjallisuuden torjumiseksi. (Sallamaa 1990, 69.)

Suomi sai autonomisen aseman vuonna 1809 siirtyessään osaksi Venäjän imperiumia. Lakeihin tämä ei kuitenkaan tuonut muutosta, vaan voimassa säilyivät Ruotsin vallan aikaiset lait. Ennakkosensuurissa siirryttiin Venäjän malliin vuonna 1829. Tämä tarkoitti sitä, että se mikä oli kiellettyä Venäjällä, oli kiellettyä myös Suomessa. (Sallamaa 1990, 70–71.)

Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat joutuivat sensuurin hampaisiin 1800-luvulla, samoin kävi Kalevalalle (joka tosin selvisi lopulta hyvin vähällä: nimiölehdeltä muutettiin yksi sana). Aleksis Kiven Seitsemän veljestä ja Minna Canthin Työmiehen vaimo kohtasivat moraalittomuussyytöksiä. (Ekholm 1996, 179–181.) Vaikka myöhemmin klassikoiksi nousseet teoksetkin kohtasivat vastarintaa, ei sensuuri ehkä ollut niin ankaraa kuin se olisi voinut olla. Kaikkeen Suomessa julkaistuun kirjallisuuteen nähden sensurointikonfliktit olivat poikkeustapauksia. Pääasiassa vallitseva tilanne koettiin luonnollisena ja siihen oli tyytyminen – kirjailijat loivat, sensorit pyyhkivät ja painajat tuottivat. (Sallamaa 1990, 74.)

Ennakkosensuurissa ei tapahtunut merkittävää muutosta ennen vuotta 1906. Edeltävän vuoden suurlakon seurauksena sensuurisäännöksistä luovuttiin ja voimaan astui perustuslainomainen sananvapaus. Täsmäntävä painovapauslaki valmistui 1907, mutta päättäjät Venäjällä eivät hyväksyneet sitä. Epämääräisestä tilasta huolimatta varsinaista ennakkosensuuria ei enää ollut rauhan aikana. Sotasensuuri tuli voimaan 1914. (Sallamaa 1990, 73–74.) Sotasensuuri johti ennakkotarkastuksiin, takavarikointeihin ja kirjojen maahantuonnin rajoittamiseen. Ulkomaisten kirjojen osalta sensuurimääräykset poistettiin 1918 ja vuotta myöhemmin vahvistettiin painovapauslaki. (Ekholm 1996, 136.)

3.2 Sensuuri Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla

Sisäministeriön marraskuussa 1919 antaman ohjeistuksen mukaan ulkomailta tulevat epäilyttävät kirjapaketit oli tarkastettava ja tarvittaessa takavarikoitava (Neuvostoliitosta saapuvilta matkaajilta takavarikoitiin kirjoja vielä 1930-luvulla). Tästä huolimatta laajoihin sensurointeihin on ryhdytty itsenäistymisen jälkeen vain sotien aikana. 1920- ja 1930-lukujen välivuosina sensurointi ei ollut erityisen vilkasta ja lähinnä kommunismin pelko aiheutti joitakin poistoja. (Ekholm 1996, 151, 165.)

1920-luvulla suomeksi käännettiin paljon viihdekirjallisuutta. Kevyet rakkausteokset eivät olleet kriitikoiden mieleen, mutta kirjastojen valikoimiin niitä päätyi kuitenkin jonkin verran. 1930-luvun alkupuolella dekkarikirjailijoiden taidot tunnustettiin arvostelemaa kirjalueteloa myöden, mutta rikosta pidettiin paheksuttavana aiheena kirjalle. 1920-lukua voisi luonnehtia vapaamieliseksi ja 1930-lukua kuvasi kustannustoiminnan keskittyminen ja karsiutuminen. WSOY:n kirjatutanto supistui 32 % ja Karisto ei julkaissut 1933 yhtään kotimaista alkuperää olevaa kirjaa. Viihdekirjallisuuden leviäminen väheni ja samoin kävi uuden maailmankirjallisuuden kääntämiselle. (Ekholm 1996, 153–154.)

3.3 Sotasensuurin vuodet 1939–1947

Syksyllä 1939 säädettiin tasavallan suojelulaki, jonka mukainen ennakkosensuuri kohdistui pääasiassa lehdistöön, mutta Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) sensorit tarkistivat myös painettavaksi tarkoitetun kirjallisuuden talvisodan alusta Pariisin rauhansopimukseen asti (1939–1947). Sotaan liittyvät asiat olivat tarkan seurannan alla. Ryssä-sana oli pannassa, eikä Saksan kritisointia katsottu suojeasti. Sensuuri ei johtanut pelkästään kirjallisiin muokkauksiin vaan äärimmillään vankeusrangaistuksiin. Esimerkiksi kriittiseen kirjailijakuntaan kuuluneet Raoul Palmgren ja Hella Wuolijoki istuivat vankilassa. (Ekholm 1996, 154–155.)

Valvontakomission määräyksestä ja oikeusministerin aloitteesta vuosien 1944 ja 1946 välisenä aikana yleisön ulottuvilta poistettiin poliittisesti arveluttaviksi katsottuja kirjoja. Täydellinen poistoluettelo annettiin vain kirjakaupoille. Myynnistä kehoitettiin poistamaan noin 300 kirjaa. Kirjastojen annettiin käyttää poistoissa suhteellisen vapaata harkintaa, eikä kirjastoihin jaettu listaa poistettavista kirjoista. Poistettujen kirjojen valikoimasta muotoutui kirjava ja poistettuja nimekkeitä kertyi hieman alle 1800. Poistovalinnat poikkesivat osittain toisistaan ja vaikka jokin kirja oli poistettu kirjaston valikoimista, saattoi se silti olla ostettavissa kirjakaupasta. (Ekholm 1996, 158; Ekholm 2000, 7.)

3.4 Poliitikasta moraalikysymyksiin

Vuosien 1944–1946 sensuurin vaikutukset kestivät pitkään. Vasta 1958 kunnat saivat virallisen vapautuskirjeen ja kirjastoista poistetut teokset saatiin palauttaa valikoimiin. Vapautuksesta huolimatta pidettiin suotavana, että naapuruussuhteita loukkaava kirjallisuus saatettaisiin vain tutkijoiden ulottuville (tieteellisten kirjastojen varastoihin) ja käsitykset poliittisista syistä kielletyistä

kirjoista säilyivät vielä 1960- ja 1970-luvuille. Neuvostoliittoa varottiin jossain määrin edelleen ja esimerkiksi 1974 Kustannusosakeyhtiö Tammi jätti julkaisematta Aleksander Solzhenitsynin Van-
kileirin saariston suomalaisen käännöksen, koska se olisi voinut olla vahingollista naapuruussuh-
teelle. Väinö Linnan Tuntematon sotilaskaan ei välttynyt poistoilta. Vähitellen huomio alkoi kuiten-
kin kääntyä politiikasta moraalikysymyksiin ja suurennuslasin alle joutuivat esimerkiksi siveelli-
syyttä loukkaavat ja jumalanpilkkua sisältävät kirjat. (Ekholm 1996, 159, 165, 215; Kuisma 1990,
158.)

Huomionarvoisten sensuuritapauksien kohteeksi 1950- ja 1960-luvuilla joutuivat Agnar Mykle ja
Hannu Salama. Myklen *Laulu punaisesta rubiinista* ilmestyi suomeksi 1957 ja kahden vuoden
oikeuskäsittelyn jälkeen kirjan kustantaja tuomittiin sakkoihin ja korvauksiin. Epäsiveelliseksi kat-
sottu kirja määrättiin takavarikoitavaksi ja tuhottavaksi. Salaman *Juhannustanssit* julkaistiin 1964
ja syyte jumalanpilkasta nostettiin 1966. Salama tuomittiin kolmeksi kuukaudeksi ehdolliseen
vankeuteen. Tuomiosta valitettiin korkeimpaan oikeuteen ja päätöksensä oikeusjuttu sai 1968,
jolloin presidentti armahti Salaman. Vuosina 1964–1965 kirjasta otettiin kuusi painosta, joten
sensuroimattoman version hankkiminen oli suhteellisen helppoa oikeusjutusta huolimatta. Alku-
peräisessä muodossaan *Juhannustanssit* julkaistiin uudestaan vuonna 1990. (Ekholm 1996, 216,
219–220.)

1950- ja 1960-luvuilla kirjastoihin syntyi myrkkyykaapeiksi kutsuttuja arkistokaappeja, joihin sijoitet-
tiin arveluttavaa materiaalia. Pääasiassa tämä aineisto oli siirretty pois näkyviltä seksuaalisesti
liian rohkeaksi katsotun sisällön vuoksi. Näitä myrkyllisiksi todettuja kirjoja lainattiin vain täysi-
ikäisille. (Koivunen H. & Marsio L. 2006, 100.) 1960-luvun lopulla alkoi näennäisesti sensuuriton
aikakausi (Ekholm 1996, 150).

3.5 Internet ja sisällönsuodatus

Vuonna 2005 silloinen kulttuuriministeri Tanja Karpela julkisti hallituksen toimenpideohjelmaluon-
noksen *Lapset ja media – mediaväkivalta*. Ohjelmaluonnoksessa esitettiin, että kirjastoissa otet-
taisiin käyttöön suodatinohjelmistot. (Poroila 2007, 47.) Kirjastoissa, joissa jokin suodatusmene-
telmä on otettu käyttöön, suodattamisen syyksi on esitetty mm. lastensuojelua, pornografiaa ja
asiallisen käytön varmistamista (Björkman 2008, 32).

Internetin sisällönsuodatusohjelmien tarkoitus on estää pääsy tietyntylaisille sivustoille. Suodatus-
ohjelmat perustuvat pitkälti automaattisiin menetelmiin. Osittain www-sivujen sisältöjä arvioivat

myös palveluja tarjoavien yritysten työntekijät. On hankala sanoa, että ovatko juuri he oikeita henkilöitä päättämään kirjastojen puolesta siitä, millaisten sisältöjen kohdalla suodattaminen on aiheellista. Toki useimpia suodatusohjelmia voi säätää ja käyttäjällä on tätä kautta mahdollisuus vaikuttaa estettyihin ja sallittuihin sivuihin. Lapsille haitallisen aineiston selailun estäminen ei ole niin yksinkertaista kuin voisi kuvitella. Suodatinohjelmatkin tekevät virheitä. Epäselvää on myös ylipäänsä se, että millainen sisältö on lapsille haitallista ja kuka on pätevä määrittelemään sen. Useimmissa Internetin selailua rajoittavissa kirjastoissa rajoitukset koskevat myös aikuisia, vaikka yleisin syy rajoittamiselle onkin lastensuojelu. (Björkman 2008, 9, 32.)

Taru Björkmanin tutkimuksen mukaan 18 % kirjastoista käyttää sisällönsuodatus- tai esto-ohjelmaa, 12 % on kokeillut sellaista ja 31 % on harkinnut sellaisen käyttöönottoa. 39 % kirjastoista ei ollut edes harkinnut suodatusohjelman käyttämistä. Suodatusohjelmia yleisempi rajoituskeino on henkilökunnan tekemä valvonta ja seuranta. 36 % kirjastoista rajoittaa Internetin sisältöjen selailua muuten kuin teknisin keinoin. Osa kirjastoalan työntekijöistä kokee valvomisen aikaa vievänä, hankalana tai epämiellyttävänä – osa jopa kyseenalaisena. On kuitenkin syytä muistaa, että suurella osalla kirjastoista (74 %) ei ole ollut Internetin käyttöön liittyviä ongelmia ja lähes puolet (46 %) kirjastoista ei rajoita sisällöllisesti asiakkaidensa Internetin selailua. (Björkman 2008, 20, 54–55, 58, 62.) Tämän opinnäytetyön Internetin sisällönsuodatukseen liittyviä tutkimustuloksia verrataan Björkmanin tuloksiin sivulla 46.

Verkkosisältöjen suodattaminen on hyvin ongelmallinen asia. Ensinnäkään ei ole yksimielisyyttä siitä, pitäisikö Internetin sisällöt mieltää osaksi kirjaston kokoelmaa. Toiseksi siksi, että ei ole tietoa ohjelmien toimivuudesta ja siitä, että suodattavatko ne myös sellaista materiaalia, mitä niiden ei ole tarkoitus suodattaa. Kirjastoalalla suhtautuminen suodattamiseen vaihtelee reippaasti. (Poroila 2007, 47–49.) Tilanne on ristiriitainen. Sellaisessa kirjastossa, jossa asiakkaille tarjotaan mahdollisuutta käyttää WLAN-yhteyttä, voisi periaatteessa olla vierekkäin kaksi konetta, joista toisen käyttöä rajoitetaan ja toisen ei.

4 KIRJASTOTYÖN ETIIKKA

Koska sensuroinnin syyt ovat useimmiten joko poliittisia, uskonnollisia tai moraalisia on syytä kiinnittää huomiota kirjastotyön etiikkaan. Toisaalta on järkevää, että yritetään keksiä kaikille so-
pivat eettiset säännöt, joiden mukaan toimitaan, mutta toisaalta se on jossain määrin turhaa. Eet-
tiseen toimintaan liittyy olennaisesti yksilön omat arvot ja koska jokaisella on omat arvonsa, on
yhteisten sääntöjen laatiminen mahdotonta tai ainakin hyvin hankalaa. Eettisiä säännöstöjä ei
ehkä ole järkevää omaksua kirjaimellisesti, vaan jollain tapaa soveltaen. Tästä taas seuraa sellai-
nen ongelma, että jos sääntöjä ei noudateta kirjaimellisesti, niin miksi niitä pitäisi noudattaa ollen-
kaan.

Vaikka eettisiä säännöstöjä on useita, on niissä hyvin paljon yhteistä. Olennaisia asioita ovat
esimerkiksi sananvapaus (tai vielä laajemmin ajatuksenvapaus), tasapuolinen tiedonsaanti, im-
materiaalioikeudet ja tietosuojat. Eroja tulee lähinnä siinä, että mitä mikäkin taho haluaa korostaa.
Toiset pitävät tietosuojaa tärkeimpänä ja toiset taas sananvapautta. Perimmäiseksi kysymykseksi
nousee lopulta se, että kenellä on oikeus päästä käsiksi mihinkin tietoon. Yksinkertaistetusti kir-
jastolla on vain välittäjän – ja joissain tapauksissa rajoittajan tai säätelijän – rooli tässä toiminnas-
sa. (Fallis 2007, hakupäivä 28.2.2012.)

Moraalin ja taiteen välisestä suhteesta on käyty keskustelua aina, eikä kaikkia osapuolia tyydyttä-
vää ratkaisua saada ikinä aikaiseksi. Yksimielisyyteen ei ole päästy edes siitä, mitä moraali tai
taide itsessään on. Mitä enemmän moraalikysymyksiin perehtyy, sitä epävarmemmaksi käsitys
moraalista muuttuu. Ei ole olemassa yhtä ja ainoaa oikeaa moraalialia, pikemminkin moraali on
vallitsevien sääntöjen ja tapojen noudattamista. Jokaisella on oma käsityksensä moraalisen käyt-
tämisen tavoitteista. (Kannila 1967, 71–72.)

4.1 Kirjastoalan etiikkatyöryhmän laatimat kirjastotyön eettiset perusteet

Suomen kirjastoseuran, Finlands svenska biblioteksföreningin ja Suomen tieteellisen kirjastoseu-
ran toimeksiannosta etiikkatyöryhmä laati Kirjastotyön eettiset periaatteet. Etiikkatyöryhmän jäse-
ninä olivat Suomen kirjastoseuran edustajat Tuula Haavisto ja Olli Alanko, Finlands svenska bib-
lioteksföreningin edustajat Robin Fortelius ja Kerstin Sevön sekä Suomen tieteellisen kirjastoseu-
ran edustajat Pekka Heikkinen ja Harri Ahonen. Työryhmän laatimat ohjeet on suunnattu julkis-

sa kirjastoissa ja tietopalveluissa työskenteleville ammattilaisille. (Kirjastowiki 2009, hakupäivä 25.4.2012)

1. Edistämme osallisuutta tarjoamalla pääsyn tietoon, ideoihin ja kulttuuriseen aineistoon.
2. Takaamme monenlaisen luovan toiminnan dokumentoitujen tulosten saatavuuden ja edistämme niiden syntymistä tarjoamalla käyttäjille mahdollisimman monipuoliset kokoelmat ja niihin liittyvät palvelut.
3. Säilytämme ja annamme käyttöön kansallista kulttuuriaineistoa.
4. Edistämme sekä omaehtoista että tavoitteellista oppimista ja itsensä kehittämistä.
5. Tuemme aktiivista kansalaisuutta sekä kriittistä suhtautumista mediasisältöihin.
6. Edistämme kulttuurista monimuotoisuutta.
7. Kehitämme kokoelmia ja tarjoamme palveluita ammatillisin perustein, emme poliittisten, moraalisten, uskonnollisten tai henkilökohtaisten mieltymystemme perusteella.
8. Ammattitaitomme sekä kirjastojen aineistot ja palvelut ovat kaikkien ulottuvilla katsomatta ikään, uskontoon, sosiaaliseen asemaan, rotuun tai muuhun ulkoiseen tekijään.
9. Toimimme puolueettomasti ja luottamuksellisesti ja takaamme kirjaston käyttäjien yksityisyyden ja nimettömyyden.
10. Edistämme reilujen pelisääntöjen noudattamista kirjastoissa ja verkossa.
11. Kehitämme kirjastoa julkisena tilana, joka on avoin, epäkaupallinen ja turvallinen fyysinen ja virtuaalinen ympäristö kaikille.
12. Seuraamme, selvitämme ja otamme huomioon käyttäjien näkemyksiä kirjastopalvelujen järjestämisestä.
13. Toimimme yhteistyössä muiden kotimaisten ja kansainvälisten kirjastojen ja tietopalvelujen kanssa.
14. Tunneimme henkilökohtaista vastuuta omasta ja työyhteisömme kehityksestä ja ylläpidämme aktiivisesti ammattitaitoaamme.
15. Arvostamme ja tuemme muita ammatissa toimivia kollegoja.
16. Täytämme velvollisuutemme sekä kirjastojen käyttäjiä että työnantajaa kohtaan. (Kirjastoalan etiikkatyöryhmä 2009, hakupäivä 25.4.2012.)

Ohjeistuksen perustana käytettyjä arvoja ovat sivistyksellinen tasa-arvo, sananvapaus, kansalaisvapaudet ja huolen pitäminen heikommista. Ohjeistusta tehdessään työryhmä mielsi kirjaston olevan vastuussa käyttäjille ja kansalaisille, rahoittajille (yhteiskunta, yhteisö), sisällöntuottajille ja omalle ammatilliselle yhteisölleen. (Kirjastoalan etiikkatyöryhmä 2009, hakupäivä 25.4.2012.)

Ohjeistus on hyvin laaja-alainen ja varsinkin kohdat 2, 6 ja 7 ovat oleellisia jo sananvapauden kannalta. Kirjastojen ei kuulu karttaa periaatteessa mitään (laillista) materiaalia, eikä omat mielipiteet (tai arvotkaan) saa vaikuttaa esimerkiksi aineistonvalintaan kielteisesti. Myös kohta 9 on tärkeä; asiakkaan yksityisyydensuojaa ei saa loukata. Kaikki olemassa oleva informaatio ei ole oleellista tai ylipäänsä edes totuudenmukaista, joten kohta 5 on myös pidettävä mielessä. Huo-

mionarvoinen se on myös siksi, että oma vastuunsa ja roolinsa on myös asiakkaalla ja loppukädessä asiakas on se, jonka täytyy arvioida ja arvottaa välitetty tieto. Kohta 1 on vähän erikoisesti muotoiltu, mutta sen ajatus on kuitenkin tärkeä. Kirjasto on ensisijaisesti tiedon ja aineiston välittäjä. Yleispätevän eettisen ohjeistuksen luominen on kuitenkin periaatteessa mahdotonta ja joiltain osin etiikkatyöryhmän esitystä kirjastotyön eettisiksi perusteiksi voisi pitää ylimalkaisena ja ympäröivänä.

4.2 Heikki Poroilan Portinvartijan kymmenen kultaista sääntöä

Elämme yhteiskunnassa, jossa pääosa ihmisistä kokee toisensa pohjimmiltaan tasa-arvoisiksi ja erilaisuutta suvaitaan kohtalaisen hyvin. Suuria moraaliongelmiä ja niihin sidoksissa olevia törmäyksiä ei yksinkertaisesti tapahdu. Julkiset kirjastot ovat taustoiltaan (kulttuuri, talous, organisaatio) varsin yhdenmukaisia. Kirjastoalan työntekijöihin ei kohdistu (julkisia tai näkymättömiäkään) uhkia, eikä edes jyrkkiä vaatimuksia, joiden myötä eettiset kysymykset nousisivat esiin. Yleinen suvaitsevaisuus ja kiihkottomuus ovat johtaneet siihen, että monen kirjastotyöntekijän mielestä eettiset periaatteet ovat itsestäänselvyyksiä. Kirjastopalvelut ovat kuitenkin eettisten ongelmien polttopisteessä, joten julkisen arvostelun kestävät moraaliperiaatteet on syytä olla olemassa. (Poroila 2007, 81–84.)

1. Kirjaston palvelut on tarkoitettu tasapuolisesti ja –arvoisesti kaikille yhteisöön kuuluville. Työssäni en syrji tai vähättele minkään väestöryhmän tai yhdenkään yksilön kirjastoon liittyviä tarpeita. --
2. Kirjaston tehtävänä on välittää ihmisille merkityksellistä informaatiota erilaisina sisältöinä. Viime kädessä informaation merkityksellisyyden arvioivat ja ratkaisevat sen käyttäjät. Työssäni en arvioi informaation merkityksellisyyttä käyttäjiä aliarvioivalla tai syrjivällä tavalla. --
3. Kirjastolla ei ole omia arvoja. Aineistonvalinnassa kirjaston ratkaisut rakentuvat yhteisössä esiintyvien arvojen pohjalta, mutta ratkaisujen tulee pysyä mahdollisimman arvoneutraaleina. Työssäni edistän kirjastopalveluiden arvoneutraaliutta mahdollisesta yhteisön painostuksesta huolimatta. --
4. Kirjasto ei saa harjoittaa voimassa olevaan lainsäädäntöön perustumatonta ennakkosensuuria. Työssäni vastustan kaikkia pyrkimyksiä jättää jotkin ajatukset, näkemykset tai esitystavat kirjaston palveluiden ulkopuolelle, ellei ratkaisu perustu lain määräykseen. --
5. Kirjastolla on oikeus ja velvollisuus jättää palveluidensa ulkopuolelle sellaiset sisällöt, jotka on voimassa olevassa lainsäädännössä määritelty kielletyiksi. Työssäni sovellan lain määräyksiä kirjaimellisesti enkä pyri tulkitsemaan niitä omien arvojeni tai muiden arvojen mukaisesti lain tarkoitusta laajemmin tai suppeammin. --

6. Kirjaston aineistonvalinnassa tehdään ratkaisuja, joiden tuloksena osa tarjolla olevasta aineistosta jätetään valitsematta. Työssäni edistän valintaa, jossa karsimisen perusteena ei ole itselle tai jollekulle muulle vastenmielisten ajatusten, näkemysten tai esitystapojen sensurointi. --
7. Kirjaston tiloissa asiakkaille tarjottava internetpalvelu ei kuulu kirjaston aineistonvalinnan piiriin. Työssäni vältän kaikkia toimia, jotka vaikeuttavat yhteisöön kuuluvien mahdollisuutta hyödyntää avointa tietoverkkoa. --
8. Kirjasto toimii tärkeänä maksuttoman yhteisöllisen informaation välityspaikkana (esitteet, näyttelyt, tietokannat). Työssäni sovellan ulkopuolisten tarjoaman informaation esillepanossa puolueettomuutta ja arvoneutraaliutta, ellei lain määräyksistä jotain muuta seuraa. --
9. Kirjastolla ei ole velvollisuutta eikä oikeutta kasvattaa asiakkaitaan. Työssäni edistän ihmisten mahdollisuuksia itsensä kasvattamiseen, mutta teen sen tarjoamalla vaihtoehtoisia sisältöjä ja ratkaisuja, en tyrkyttämällä yksittäisen arvonaikemyskysymyksen mukaisia sisältöjä tai ratkaisuja. --
10. Kirjasto on ajatusten, mielipiteiden ja näkemysten vapaata esittämistä ja välittämistä edistävä yhteiskunnallinen palvelu. Työssäni pyrin aina siihen, ettei oikeus ja mahdollisuus tällaiseen palveluun heikenny tai vaarannu. (Poroila 2007, 85–92)

Poroilan ehdotuksen kultaiset säännöt painottuvat vahvasti sensuurinvastaisuuden, lain ja arvoneutraaliuden suunnalle. Tämä on toisaalta hyvä ja toisaalta huono asia. Laki on joka tapauksessa se, mikä pohjimmiltaan ohjaa tekemistä ja toimintaa niin kirjastossa kuin kaikkialla muualakin ja siksi se on periaatteessa pätevin mahdollinen peruste mille tahansa säännölle (olettaen että itse laki on hyvä ja oikeudenmukainen). Huonona puolena siinä on taas se, että jos tehdään vain ja ainoastaan se, mitä laki velvoittaa tekemään, voi palvelu muuten jäädä jollain tapaa vajavaiseksi. Myös arvoneutraalius on hieno ja kunnioitettava periaate, mutta sen toteutuminen voi olla joskus hankalaa. Toisaalta äärimmilleen vietyä arvoneutraaliutta voisi johtaa siihen, että jos kaikkea aineistoa tarkastellaan samanarvoisena, voisi jokin olennainen materiaali jäädä pois kirjaston valikoimasta jonkin vähemmän merkityksellisen materiaalin sijaan (toki säännöstössä huomioidaan se, että aineistonvalinnan pohjana käytetään yhteisön arvoja). Sensuurinvastaisuus on myös tärkeää ja lähes poikkeuksetta oikein, kunhan aina huomioidaan vallitsevat olosuhteet. Jonkinasteisesta raskaudesta ja ehdottomuudesta huolimatta Poroilan säännöstö on sisällöltään hyvin muotoiltu ja sitä voi pitää erinomaisena ohjeistuksena kirjastoammattilaisen eettisiksi periaatteiksi.

4.3 Aineistonvalinta

Aineistonhankinnassa päätäntävalta on kirjastolla, mutta on aivan selvää, että asiakkaiden tarpeet ja toiveet on huomioitava. Kirjasto ei voi tietää mikä on asiakkaalle parhaaksi. Kirjaston ei

ole tarkoitus holhota asiakkaitaan – ei edes lapsia tai nuoria. Sellaisistakin toiveista, joita on mahdoton toteuttaa, voi ammentaa tulevaisuuden aineistohankintaa tehtäessä ja tämä saattaa osaltaan edesauttaa kirjaston palveluiden ja aineiston kehittymistä monipuolisemmaksi ja kattammaksi. Kirjaston kuuluu olla puolueeton ja sen valikoimissa kuuluu olla vastakkaisia näkökulmia edustavaa materiaalia. Kirjaston puolueettomuus perustuu sananvapauteen. Jokaisella on oikeus tuoda julki mielipiteensä ja ajatuksensa ja samaten vastaanottaa uutta tietoa, eikä kirjasto saa estää minkään näkökulman välittämistä. Lopullisen tiedon tai viestin hyväksymisen tai hylkäämisen tekee asiakas. Vain kaikenlaista (kiistanalaista, arkaluontoista, vastakkaisia näkemyksiä) materiaalia tarjoava kirjasto voi muodostua merkittäväksi sivistyksen edistäjäksi. (Kannila 1967, 16, 19–21.)

Materiaalin arvottaminen on hankalaa, eikä selkeitä rajoja ole. Asiantuntijoiden ja kirjallisuudentutkijoiden mielipiteitäkään ei voi pitää ylimmäisenä ohjenuorana, koska arvostelut voivat olla parhaassa tapauksessa päinvastaisia. Materiaalin käyttöarvoa ei voi mitata myöskään pelkästään numeroilla. Sellainen aineisto, josta on yksittäiselle asiakkaalle merkittävää hyötyä, on asiallisesti merkittävämpää kuin sellainen aineisto, jolla on ehkä paljon käyttäjiä, mutta joka unohtuu nopeasti. Rajoittunut ahdasmielisyys ei sovellu kirjaston henkeen ja tämä on muistettava myös aineistonvalintaa tehdessä. Toisten mielestä vahingollinen aineisto voi olla toisten mielestä arvokasta taidetta. (Kannila 1966, 74, 77–79.)

5 TUTKIMUSONGELMA JA –MENETELMÄT

Tämän opinnäytetyön pääasiallinen tutkimusongelma on selvittää kirjastojen hankaliin aiheisiin ja sisältöihin kohdistuvia arvoja ja asenteita. Tarkemmin ilmaistuna tutkimusongelmana on selvittää, minkälaista aineistoa ei pidetä kirjaston valikoimiin sopivana. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään kirjastojen mielipiteen lisäksi myös ulkopuolisten näkemystä asiasta ja millaisia hankaliin aiheisiin ja sisältöihin liittyviä käytäntöjä kirjastoissa on. Tutkimusongelmaa selvitettiin viiden kysymyksen avulla. Näistä ensimmäisellä kerättiin tietoa siitä, mikä kirjastojen mielestä ei kuulu kirjastojen valikoimiin. Kolmannella kysymyksellä selvitettiin ulkopuolisten näkemystä asiasta ja kysymyksillä kaksi, neljä ja viisi haettiin tietoa kirjastojen käytänteistä. Nämä viisi kysymystä ovat:

1. Onko olemassa aineistoa, joka ei aiheensa tai sisältönsä puolesta kuulu kirjaston valikoimiin? Millaista tämä aineisto on?
2. Onko kirjastoissa poistettu tai kieltäydytty hankkimasta jotain aineistoa ensisijaisesti sen sisällön tai siinä käsiteltävän aiheen vuoksi?
3. Onko asiakkailta tai muilta ulkopuolisilta tahoilta tullut negatiivista palautetta kirjaston aineistosta (tai valikoimista poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta)? Millaisesta aineistosta palautetta on tullut ja onko palaute johtanut toimenpiteisiin?
4. Rajoitetaanko kirjastoissa asiakkaiden Internetin selailua (onko käytössä esimerkiksi jokin suodatin)? Millaisten aineistojen suhteen suodatus koetaan tarpeelliseksi?
5. Onko kirjastoissa käytössä muita aiheesta tai sisällöstä johtuvia lainausrajoituksia kuin videotallenteiden ikärajat?

Kysymysten painoarvolla on jonkinasteinen ero. Kysymykset yksi, kaksi ja kolme olivat tutkimuksen kannalta oleellisia. Kysymyksellä neljä kerättiin tietoa sisällönsuodatuksesta ja suhtautumisesta Internet-aineistoon. Tutkimuksen ei ole tarkoitus keskittyä verkkosisältöihin, mutta koska Internet on olennainen osa nykypäivän kirjastoa, ei sitä voinut täysin sivuuttaakaan. Kysymys viisi on luonteeltaan lähinnä täydentävä ja sillä haettiin tietoa mahdollisista poikkeustapauksista.

Aineisto kerättiin kyselylomakkeella, jossa oli viisi avointa kysymystä ja yksi monivalintakokonaisuus. Kysely lähetettiin kaikkiin yleisiin kirjastoihin, lukuun ottamatta Ahvenanmaan kirjastoja, selkeästi ruotsinkielisiä kirjastoja ja muutamia erikoistuneita kirjastoja (esimerkiksi Ruoholahden lastenkirjasto, Inarin saamelaiskirjasto jne.). Selkeästi ruotsinkieliset kirjastot ja Ahvenanmaan kirjastot jätettiin pois tutkimuksesta kielellisten syiden vuoksi. Toinen syy karsinnalle Ahvenan-

maan kirjastojen kohdalla oli Ahvenanmaan mahdollisesti erilainen lainsäädäntö. Muutamat erikoistuneet kirjastot taas jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle niiden erityislaatuisen aineiston vuoksi. Näillä rajoituksilla pyrittiin välttämään mahdolliset poikkeukselliset tulokset ja niistä aiheutuvat vääristymät. Näiden kirjastojen osuus yleisistä kirjastoista on kuitenkin hyvin pieni, joten tutkimuksen kattavuuteen rajoituksella ei sinänsä ollut merkitystä. Vastausaikaa kirjastoille varattiin noin kuusi viikkoa.

Kysely lähetettiin edellä mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta kaikkiin yleisiin kirjastoihin, koska kirjastojen vastaushalukkuutta oli hankala arvioida etukäteen. Näin varmistettiin mahdollisimman suuri tutkimusaineiston saanti. Lähtökohtaisesti pyrin analysoimaan kaikki vastaukset. Mikäli aineistoa olisi kuitenkin kertynyt liikaa, sitä olisi karsittu jälkikäteen yksinkertaisella satunnaisotannalla. Yksinkertaisessa satunnaisotannassa arvotaan poimittavat havaintoyksiköt ja jokaisella perusjoukon yksiköllä on yhtäläinen mahdollisuus tulla valituksi otokseen (Vilka 2005, 79).

Tutkimus suoritettiin laadullisena tutkimuksena. Päällimmäisenä syynä tähän oli se, että kyselylomakkeen kysymyksiä oli käytännössä mahdotonta muotoilla yksinkertaisiksi kyllä/ei-kysymyksiksi ja avoimilla kysymyksillä saatavat vastaukset ovat monipuolisempia ja vastaajat pystyvät antamaan tarkempaa tietoa tutkittavasta aiheesta.

Tutkimusmenetelmänä oli aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tavoitteena on löytää tutkimusaineistosta jonkinlainen toiminnan logiikka tai tyypillinen kertomus. Aineistosta karsitaan tutkimusongelman kannalta epäolennainen informaatio, aineisto pilkotaan osiin ja ryhmitellään uudestaan johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Ryhmittely tehdään esimerkiksi analyysiyksiköstä löytyvien ominaisuuksien, piirteiden tai käsitysten mukaan. ”Tutkimuksen tuloksena ryhmittelyistä muodostuu käsitteitä, luokitteluja tai teoreettinen malli”. (Vilka 2005, 140.) Aineistolähtöinen sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysia on mahdollista jatkaa luokittelun ja kategorioiden muodostamisen jälkeen kvantifioimalla aineisto. Tällöin aineistosta lasketaan, kuinka monta kertaa sama asia esiintyy. Aineistolähtöisen analyysin ensimmäisessä vaiheessa muodostettujen käsitteiden ja analyysirungon avulla muodostetaan havaintomatriisi. Kvantifioimalla aineisto voidaan kuvata määrällisesti ja tätä kautta on mahdollista saada laadullisen aineiston tulkintaan erilainen näkökulma. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115, 117–119.)

6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kirjaston kannalta hankalia aiheita ja sisältöjä koskenut kysely lähetettiin sähköpostilla 629 yleiseen kirjastoon. Kirjastojen sähköpostiosoitteet poimittiin pääosin kirjastot.fi-sivustolta ja joissain tapauksissa kirjastojen kotisivuilta. Ahvenanmaan kirjastot ja selkeästi ruotsinkieliset kirjastot jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle. Myös jotkin erikoistuneet kirjastot (lastenkirjastot, Inarin saamelaiskirjasto jne.) jätettiin pois tutkimuksesta. Vastausaikaa kirjastoilla oli noin kuusi viikkoa. Vastauksia kyselyyn tuli 58. Yksi lomakkeista palautui tyhjänä ja yhdestä kirjastosta lähetettiin samat vastaukset kahteen kertaan. Hyväksyttäviä vastauslomakkeita kertyi siis yhteensä 56 kappaletta. Määrällisesti vastauksia kertyi kohtuullisesti, mutta vastausprosentti jäi kovin matalaksi. Vastausprosentiksi muodostui noin yhdeksän. Suurempi aineistomäärä olisi mahdollistanut esimerkiksi mahdollisten maantieteellisten erojen selvittämisen ja tutkailun pää- ja sivukirjastojen välillä, mutta yleisen tilanteen selvittämistä varten aineistoa kertyi tarpeeksi. Tulosten ja johtopäätösten yhteydessä esiintyvät sitaattit ovat suoria lainauksia kirjastojen vastauksista. Muutamaa lainausta on lyhennetty, mutta pääosin lainaukset on pidetty sanatarkkoina. Kahdessa lainauksessa kirjaston käyttämän sopimustoimittajan nimi on sensuroitu. Kyselyssä ei pyydetty yksilöimään vastaajan roolia kirjastossa ja kirjastot saivat itse päättää, kuka henkilökunnan edustajista on soveliaain vastaamaan kyselyyn. Joissain kirjastoissa kyselyä kierrätettiin työntekijältä toiselle ja näin useampi henkilö pääsi vaikuttamaan vastauksiin.

Vastauksia tuli kaikenkokoisista kirjastoista ympäri Suomen pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta. Maakunnittain tarkasteltuna eniten vastauksia tuli Uudeltamaalta ja vähiten Lapista ja Keski-Pohjanmaalta. Kymenlaakso oli ainoa maakunta, josta ei tullut yhtään vastausta. Kolme neljäsosaa vastanneista kirjastoista oli pääkirjastoja ja neljännes sivukirjastoja.

TAULUKKO 1. Kirjastojen jakautuminen kunnan koon mukaan.

Asukasmäärä	Pääkirjasto	Sivukirjasto	yht.
alle 10,000	21 (37,5 %)	2 (3,6 %)	23 (41,1 %)
10,000-20,000	6 (10,7 %)	3 (5,4 %)	9 (16,1 %)
20,000-50,000	8 (14,3 %)	2 (3,6 %)	10 (17,9 %)
yli 50,000	6 (10,7 %)	8 (14,3 %)	14 (25 %)
yht.	41 (73,2 %)	15 (26,9 %)	

Vaikka Suomen kunnista yli kaksi kolmasosaa on alle kymmenentuhannen asukkaan kuntia, palautui niistä vastauksia vain hieman yli 40 %. Tämä selittyy sillä, että suuremmissa kunnissa on enemmän sivukirjastoja (esimerkiksi Helsingissä 36) ja ne tasoittavat vastausten ja vastaajien välistä suhdetta. Pienissä sivukirjastoissa vastaamishalukkuuteen saattaa vaikuttaa myös päättöksentekoon liittyvät seikat. Yksi pieni sivukirjasto jätti vastaamatta kyselyyn, mutta kehotti ottamaan yhteyttä alueen pääkirjastoon. Sivukirjastosta kerrottiin, etteivät he juurikaan tee hankintaa koskevia ratkaisuja itsenäisesti. Yksi vastaus palautui yli 50,000 asukkaan kunnan kirjastoautosta ja tässä tutkimuksessa se on tulkittu sivukirjastoksi.

Sisällön sijaan kyselyssä olisi mahdollisesti pitänyt puhua tavasta käsitellä aihetta. Kahdessa vastauslomakkeessa huomautettiin tästä asiasta. Lomakkeen testausvaiheessa palautetta tuli kysymysten pituudesta ja vaikeaselkoisuudesta. Pysin muotoilemaan kysymykset mahdollisimman lyhyiksi ja yksinkertaisiksi ja myös tämä johti omalta osaltaan siihen, että käytin sanaa sisälöt. Vastausajan ei ehkä olisi tarvinnut olla niin pitkä. Yli puolet vastauksista palautui ensimmäisen viikon sisällä ja sen jälkeen vastauksia tipahteli satunnaisesti noin kerran päivässä tai harvemmin. Sähköpostikyselyn huonoksi puoleksi voisi laskea myös tietynlaisen epävarmuuden. Ei ole varmaa tietoa siitä, menikö kysely perille kaikkiin kirjastoihin. Kyselyyn on myös helppo jättää vastaamatta ja ehkä osittain siksikin vastausprosentti jäi matalaksi. Mikäli tutkimuksesta haluaisi kattavamman ja perusteellisemman, pitäisi se ehkä tehdä haastattelututkimuksena ja ottaa yhteyttä jokaiseen kirjastoon yksitellen. Tämä taas vaatisi huomattavasti enemmän resursseja.

Aineistonkeruussa käytetyn lomakkeen kysymykset olivat kohdan 2a monivalintakokonaisuutta lukuun ottamatta avoimia. Vastaukset voivat olla siis laajuudeltaan ja tarkkuudeltaan minkälaisia tahansa ja tämä johtaa väistämättä jonkinasteiseen tulkinnanvaraisuuteen rajatapauksissa. Pääosin vastaukset kuitenkin olivat selkeitä ja suhteellisen helposti tulkittavissa. Tutkimuksen tuloksia kuvataan jossain määrin prosentuaalisesti. On syytä pitää mielessä se, että vastauslomakkeita palautui 56 kappaletta ja jo yksi vastaus vastaa lähes kahta prosenttiyksikköä. Prosenttilukuja ei siis kannata tarkastella absoluuttisina totuuksina, vaan mieluummin suuntaa antavina lukuina.

Muutamassa palautuneessa vastauslomakkeessa huomautettiin termin sivukirjasto käyttämisestä. Joissain paikoin käytetään termiä kaupunginosakirjasto ja toisaalla taas suositaan lähikirjastoa. Tässä tutkimuksessa käytetään kuitenkin terminä sivukirjastoa.

6.1 Aiheensa tai sisältönsä puolesta kirjaston valikoimiin sopimaton aineisto

Ensimmäisessä kysymyksessä kirjastoilta kysyttiin millainen aineisto ei sisältönsä tai aiheensa puolesta kuulu kirjaston valikoimiin. Muutamissa vastauksissa huomautettiin, etteivät rajat valintojen suhteen ole niin selkeitä, vaan aineistoa pyritään tarkastelemaan tapauskohtaisesti. Joissain vastauksissa muistutettiin myös määrärahojen asettamista rajoituksista ja siitä, että sopimustoitettajatkään eivät tarjoa aivan kaikenlaista materiaalia. Vastaukset olivat hyvin monimuotoisia, mutta muutamia toistuvia teemoja kuitenkin löytyi. Useimmin toistuneet teemat olivat porno, ihmisarvon ja/tai –oikeuksien loukkaaminen (tarkemmin ilmaistuna rasismi tai vähemmistöjen syrjintä), väkivalta ja ääriliikkeiden propaganda. Viidenneksi eniten tuli sellaisia vastauksia, joiden mukaan kaikenlainen laillinen materiaali kuuluu kirjaston valikoimiin. Vaikka kysymys oli avoin, eikä valmiita vastausvaihtoehtoja ollut, yli neljä viidesosaa (82,1 %) kirjastoista mainitsi vastauksessaan jonkin tai jotkin näistä.

Porno ei kuulu kirjaston valikoimiin 23 kirjaston (41,1 % vastaajista) mielestä. Tässä vaiheessa on syytä muistaa, että vastausten mukaan kysymys on nimenomaan pornosta (elokuvat, lehdet). Useammassakin vastauksessa huomautettiin, että seksissä tai erotiikassa ei ole mitään väärää, eikä vastausten perusteella seksi itsessään ole kirjaston kannalta hankala asia. Kolmen kirjaston vastauksissa pornon hankkimista kokoelmiin ei pidetty mahdottomana ajatuksena, mutta ei myöskään missään nimessä tarpeellisenä.

”Porno ei kuulu ainakaan.”

”Pelkästään pornografinen aineisto (ei siis muuta esim. taiteellista, historiallista tai laadullista arvoa).”

”Pornografia (ei erotiikka).”

”Puhdasta pornoa ei varmaankaan hankittaisi, jos sitä kirjastolle tarjottaisiin.”

”Käytännössä pornoa meille ei hankita, yksinkertaisesti varmasti siitä syystä ettei sopimustoitettajallamme X:llä sitä ole tarjolla. Jos sitä tarjottaisiin, pitäisi aiheesta varmasti keskustella ja tehdä jokin linjaus. Itse edustan kirjastossamme ”nuorta polvea”, ja olen varmasti avoimempi näissä kysymyksissä kuin henkilökunnan vanhempi väki, joka tuntuu edelleen ajattelevan, että kirjaston pitäisi jotenkin olla kasvattava laitos. Suoraan sanottuna en millään tavalla kaipaa esim. pornoa kokoelmaamme, mutta sen puuttumiseen kokoelmasta pitäisi olla jokin pätevä, hankintapolitiikkaan virallisesti näkyville kirjattu syy eikä kukkahattutätien hyssyttely.”

Ihmisarvoa ja/tai -oikeuksia loukkaava aineisto ei kuulu 19 kirjaston (33,9 % vastaajista) mielestä kirjaston valikoimiin. Tarkemmin ilmaistuna vastauksilla tarkoitetaan rasistista tai syrjivää aineistoa. 18 kirjaston vastauksissa mainittiin nimenomaan rasismi (tai vähemmistöjen syrjintä) ja yhdeksän kirjaston vastauksissa ihmisarvot ja -oikeudet ja niiden loukkaaminen. Näistä yhdeksästä kirjastosta kahdeksan mainitsi myös rasismin tai syrjinnän, joten näitä vastauksia voinee tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Erityisesti rasismin voisi kuvitella olevan yhteydessä myös (ääriiliikkeiden) propagandaan, mutta ainakaan selkeää yhteyttä näiden vastausten väliltä ei löytynyt. Toki joissain vastauksissa mainitaan sekä rasistinen aineisto ja propaganda, mutta useammissa vain toinen. Toisaalta on mahdollista, että joillain tarkemmin määrittelemättömillä propaganda-vastauksilla viitataan rasistiseen propagandaan ja tarkemmin määrittelemättömillä rasismi-vastauksilla taas propagandaan. Tulkinnanvaraista on myös se, että milloin rasistinen materiaali itsessään tulkitaan propagandaksi.

"Itse en tilaisi kirjastoon esim. rasistisia kirjoja."

"Rasistinen, sadistinen tai ihmisarvoa muuten loukkaava aineisto (määrittelykysymys tämäkin, tiedetään)."

"Selkeästi ihmisoikeuksia loukkaava ja vahingoittava aineisto."

"Rasistista tai kansanryhmää vastaan kiihottavaa aineistoa ei ole tietoisesti hankittu."

Kolmanneksi useimmin toistunut vastaus oli väkivalta. Väkivaltaista aineistoa pidetään sopimattomana aineistona 16 kirjastossa (28,6 % vastaajista). Vastauksilla ei tarkoiteta minkäänlaista nollatoleranssia väkivallan suhteen, vaan useimmiten väkivalta-vastausten yhteydessä oli jokin kuvaava termi, kuten "raaka" tai "yletön". Myös väkivallan ihannointia pidettiin sopimattomana. Kuten pornonkin kohdalla, erityisesti väkivaltaiset elokuvat ovat paheksuttavia. Joka kolmannessa väkivaltaan liittyvässä vastauksessa viitattiin nimenomaan elokuviin.

"Mielestäni on aineistoa, joka ei sovi kirjastoon: erittäin väkivaltainen aineisto, esim. k-18 elokuvat, jotka sisältävät raakaa väkivaltaa eikä niillä ole taiteellista arvoa."

"Väkivalta ilman taiteellista arvoa."

"Periaatteen mukaan kirjastoon ei hankita aineistoa, joka korostaa väkivaltaa."

Ääriiliikkeiden propaganda pidettiin sopimattomana aineistona joka viidennessä kirjastossa. 11 kirjastoa (19,6 % vastaajista) mainitsi vastauksessaan jonkinlaista propaganda sisältävän materiaalin. Ääriiliikkeillä tarkoitetaan tässä tapauksessa sekä uskonnollisia että poliittisia liikkeitä.

Propaganda-vastaukset voidaan jakaa vielä kolmeen ryhmään siten, että yhdessä ryhmässä puhuttiin nimenomaan poliittisesta propagandasta, toisessa uskonnollisesta ja kolmannessa molemmista. Lisäksi yhdessä kirjastossa vastausta täsmennettiin koskemaan sellaista materiaalia, joka on suunnattu lapsille.

”Ääriliikkeiden propaganda.”

”Kirjastoon ei kuitenkaan hankita aineistoa, jossa -- levitetään uskonnollisten tai poliittisten ääriryhmien propaganda.”

”Omasta mielestäni lapsille ja nuorille suunnattu aatteellinen, poliittinen, uskonnollinen tai muu vastaava propaganda ei sisältönsä puolesta kuuluisi kirjaston valikoimiin. Informatiivinen ja neutraali aiheiden käsittely on eri asia, samoin aikuisten voidaan katsoa kykenevän suodattamaan värittyneemmätkin opit, mutta ikävä kyllä lapsillekin yritetään ja on yritetty kohdentaa hyvin kiistanalaisia oppeja näennäisesti viattomien satukirjojen ja ”opettavaisten” tarinoiden muodossa.”

Erikoista sinänsä, että jos kirjastossa koettiin jokin edellä mainituista teemoista sopimattomaksi, suhtauduttiin siellä lähes poikkeuksetta myös johonkin muuhun aineistoon kielteisesti. Sellaisia kirjastoja, joiden vastauksissa mainittiin porno, ihmisarvon ja/tai -oikeuksien loukkaaminen, väkivalta tai propaganda oli yhteensä 36. Näistä 35 kirjastossa pidettiin vähintään kahdenlaista aineistoa sopimattomana kirjastojen valikoimiin.

Vajaa viidesosa (17,9 %) vastaajista kelpuuttaisi valikoimiin kaiken laillisen materiaalin. Tällaisia vastauksia tuli viidenneksi eniten, yhteensä kymmenen kappaletta. Tulkintatavasta riippuen näitä vastauksia voisi olla enemmänkin. Yhdessä kirjastossa ei esimerkiksi välttämättä hyväksyisi rikokseen yllyttävää aineistoa ja korostetaan tapauskohtaista harkintaa aiheen suhteen. Vaikka vastaus on hyvin lähellä kaiken laillisen materiaalin hyväksyvää, ei sitä kuitenkaan ole laskettu mukaan. Kahdessa kirjastossa ei pidetä sopivana ”millä tahansa tavalla huonolaatuista” materiaalia. Näitäkään ei laskettu mukaan tulkinnanvaraisuuden vuoksi. Kymmenen vastaajaa siis ilmaisi selkeästi hyväksyvänsä kaiken laillisen materiaalin, mutta rajatapauksia oli useampia. Kolmen kirjaston vastauksissa sopimattomana pidettiin laitonta aineistoa, mutta niissä pidettiin myös jotain muuta sopimattomana. Huomionarvoista on myös se, että joissain vastauksissa esitetään oma mielipide. Tämä on syytä pitää mielessä siksi, että vaikka vastauksen mukaan kaikki laillinen aineisto sopii kirjaston valikoimiin, ei tämä ole välttämättä kirjaston virallinen tai vakiintunut linjaus.

”Vain lainsäätäjän rikolliseksi määritelty aineisto ei kuulu kirjastoon.”

”Ei ole sellaista.”

”Mielestäni ei voida määritellä mitään aihetta, joka kirjastolle ei kuuluisi. Näin on hyvin vaikea toimia astumatta sananvapausideaalin varpaille, jonka tulee minusta olla yleisten kirjastojen ylimpiä arvoja. Kirjastolle minkään inhimillisen ei tulisi olla vierasta, ei myöskään ihmisyyden synkimpiin puoliin liittyvät asiat.”

”Mielestäni kaikki laillinen aineisto kuuluu kirjaston kokoelmiin.”

Viiden useimmin esiintyneen vastaustyyppin jälkeen uusien vastausryhmien muodostaminen alkaa olla hankalaa. Aineiston yleinen huonolaatuisuus mainittiin neljässä vastauksessa, samoin virheellinen sisältö. Kolme kirjastoa muistutti siitä, että kirjastolle tarjottava aineisto kulkee useamman sensorin (esim. kustantaja, sopimustoimittaja) kautta. Näistä yhdessä oltiin sitä mieltä, ettei muunlaista seulontaa tarvitse tehdä. Kevyttä kioskikirjallisuutta piti sopimattomana kolme kirjastoa, keltaista lehdistöä ja päiväperhosia (teoksia, joiden suosio laantuu nopeasti) kaksi ja kaupallisia mainoksia yksi kirjasto. Kahdessa kirjastossa asiakkaille haitallista aineistoa pidettiin sopimattomana. Yhdessä kirjastossa ei hyväksytty kohteen kannalta eettisesti epäilyttävää tuotantoa (kirjaston muista vastauksista oli tulkittavissa, että tässä viitattiin kotimaiseen Reindeerspotting-elokuvaan). Saatananpalvontaa tai siihen myönteisesti suhtautuvaa aineistoa pidettiin sopimattomana kolmessa kirjastossa. Omakustanteet mainittiin kahden kirjaston vastauksissa, mutta näissä tapauksissa ei ollut niinkään kyse aiheesta tai sisällöstä, vaan tuotosten mahdollisesta huonolaatuisuudesta. Yksittäisiä mainintoja olivat mm. väitöskirjat (vaikeaselkoisuuden vuoksi), skientologia, new age ja ”muu epäilyttävä”. Ehkä hieman yllättävästi yletöntä alkoholin ja huumeiden käyttöä paheksuttiin vain yhden kirjaston vastauksessa.

”Kyllä – huonolaatuinen millä tavalla katsottuna hyvänsä.”

”Aineistonvalinta on suhteellisen helppoa varsin vaatimattomilla määrärahoillamme, pääosin X:n valikoimista, jotka mielestäni ovat jo oleelliset seurat läpäisseet eikä erikoisempaa sensurointia tarvitse paikallisesti harjoittaa.”

”Vaaralliset virheet asiasisällössä ovat joskus aiheuttaneet toimenpiteitä. Jos käännöskirjassa esitetään Suomessa kiellettyjä sähköliitantoja tai väitetään myrkkysientä syötäväksi, kirja joutuu meillä sensuurin kynsiin ja vähintäänkin varustetaan huomautuksella vääristä ohjeista. Tällaiset tekniset jutut ovat paljon selkeämpiä kuin vaikkapa sisällön moraalialueita koskevat.”

”Asiakkaan kannalta vahingollinen aineisto ei kuulu kirjastoon.”

”Aineisto, joka ei rakenna mitään, vaan tuhoaa hyvää, joka jo on olemassa. Sitä ei hankita.”

Kirjaston (tai kunnan, jossa kirjasto sijaitsee) koolla ei vaikuttaisi olevan niinkään merkitystä kirjaston asenteisiin. Porno ja väkivalta olivat hieman useammin sopimattomia pienten kuntien kirjastojen mielestä, mutta toisaalta puolet kaiken laillisen materiaalin sallivista kirjastoista oli juuri pieniä. Rasismi- ja propaganda-vastaukset mukailivat yleisiä vastausmääriä. 10,000-20,000 asukkaan kuntien kirjastoissa oli vähiten kielteistä suhtautumista pornoon, väkivaltaan, rasismiin ja propagandaan. Toki sen kokoisista kunnista tuli vähiten vastauksiakin, mutta sinänsä mielenkiintoista, että 20,000-50,000 asukkaan kuntien kirjastoista vastauksia tuli vain yksi enemmän ja silti vastauksia oli kaikissa neljässä edellä mainitussa kategoriassa enemmän. Vastaavasti kaiken laillisen aineiston sallivia kirjastoja oli kyselyyn vastanneista 10,000-20,000 asukkaan kuntien kirjastoista kaksi, kun 20,000-50,000 asukkaan kuntien kirjastoista näitä ei ollut yhtään. Tässä tosin voi kyseessä olla tilastollinen harha. Vastausmäärä on kuitenkin suhteellisen pieni, joten näin tarkkojen johtopäätösten vetäminen ei ehkä ole järkevää.

TAULUKKO 2. Viiden yleisimmän vastauksen jakautuminen kunnittain

Asukasmäärä	Porno	Rasismi	Väkivalta	Propaganda	Kaikki laillinen
Alle 10,000	14	6	8	4	5
10,000-20,000	1	3	2	1	2
20,000-50,000	3	5	4	2	0
Yli 50,000	5	5	2	4	3
yht.	23	19	16	11	10

6.2 Ensisijaisesti aiheen tai sisällön vuoksi poistettu tai hankkimatta jätetty aineisto

Kyselylomakkeen toinen kysymys oli jaettu kaksiosaiseksi. Ensimmäisessä osiossa kirjastoja pyydettiin vastaamaan monivalintakokonaisuuteen, jossa kysyttiin aineistosta, jota on poistettu tai kieltäydytty hankkimasta ensisijaisesti sen aiheen vuoksi. Monivalintakokonaisuuteen oli valittu 38 aihealuetta (mm. alkoholi, seksi, itsemurha, rasismi jne.) ja seitsemän aineistolajia (kauno- ja tietokirjallisuus, sarjakuva, lehti, äänite, videotallenne ja muu, joka oli mukana lähinnä varmuuden vuoksi). Kysymykseen vastattiin asteikolla 1-3 sen mukaan kuinka usein poistoja tai hankkimatta jättämisiä oli tapahtunut (1 = kerran tai pari, 2 = muutaman kerran ja 3 = usein, ks. LIITE). Vaikka kysymys 2a olikin monivalintakysymys, oli sen yhteyteen vastattu muutaman kerran myös avoi-

mesti. Tarkennuksia vastauksiin kysyttiin kohdassa 2b ja siinä yhteydessä avoimia vastauksia käydään läpi enemmän.

”Karsintaa tapahtuu uskonnollisten ryhmittymien kustantamien julkaisujen kohdalla.”

”Tietenkin voisi miettiä, paljonko ”automaattinen” sensuuri vaikuttaa? Sehän on joskus tiedostamatonta. Esim. rasismien ja väkivallan suhteen...”

”Koska käytössä oleva aineistoraha on rajallinen, karsintaa tapahtuu koko ajan, joten täsmävastausta on hankala antaa. Valinta on delegoitu ammattitaitoiselle henkilökunnalle. Emme tietenkään hankkisi esim. Pedofiilin käsikirjaa, jos sellainen ilmestyi, joten sisäänrakennettuna on selkeitä ääriilmiöitä karsivia valintakriteereitä.”

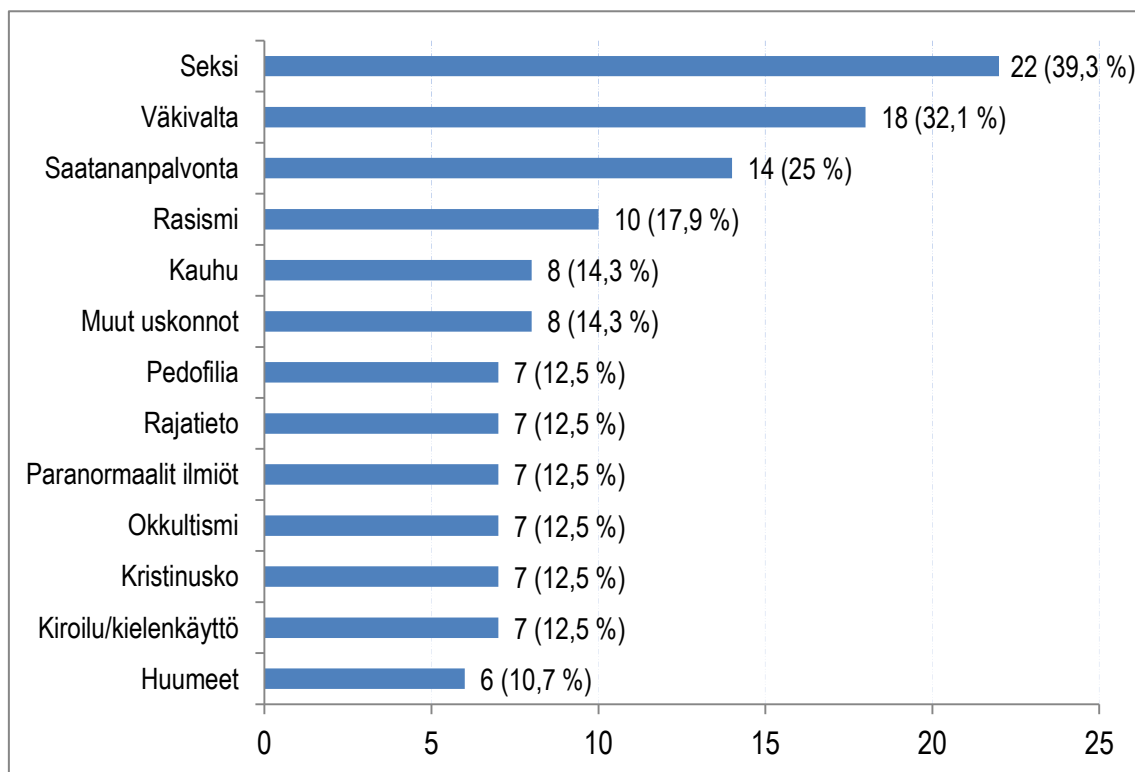
”Muutaman kerran on vastaan tullut aineistoa, joka on poistettu tai jätetty hankkimatta loukkaavuuden vuoksi. Hyvin pienen piirin uskonnolliset teokset otetaan kirjaston kokoelmaan harkinnanvaraisesti. Yleensä kirjastoon tarjottava materiaali on jo kulkenut monenlaisten seulojen läpi ja laatu on jo tarkistettu, sillä suurin osa aineistosta hankitaan suurilta kustantajilta.”

Suhteellisen monessa kirjastossa oltiin sitä mieltä, että aineistoa ei ole poistettu tai jätetty hankkimatta ensisijaisesti sen aiheen tai sisällön vuoksi. 22 kirjastoa (39,3 % kyselyyn vastanneista kirjastoista) jätti monivalintakokonaisuuden täysin tyhjäksi.

Aineistolajeista useimmin päänsäivä olivat aiheuttaneet sarjakuvat ja tietokirjallisuus ja harvimmalla äänitteet. Ensisijaisesti aiheen tai sisällön vuoksi sarjakuvia oli poistettu tai jätetty hankkimatta 22 kirjastossa, tietokirjallisuutta 21, kaunokirjallisuutta 16, videotallenteita 15 ja lehtiä 11 kirjastossa. Äänitteitä oli poistettu tai jätetty hankkimatta vain yhdessä kirjastossa (ja yhden kirjaston vastauksissa kerrottiin lähes 20 vuotta vanhasta tapauksesta, mutta tätä ei oltu merkitty monivalintavastauksiin). Muunlaista aineistoa ei mainittu yhdenkään kirjaston vastauksissa. Vaikka sarjakuvat oli koettu hankalaksi useammissa kirjastoissa, määrällisesti mitattuna hankalinta aineistoa on tietokirjallisuus (yhteensä 84 mainintaa). Myös videotallenteita (52) ja kaunokirjallisuutta (49) on poistettu tai jätetty hankkimatta enemmän kuin sarjakuvia (46). Määrällisesti lehdet ja äänitteet toistuivat vastauksissa harvimmalla (23 ja seitsemän kertaa).

Aiheittain tarkasteltuna vastaukset myötäilevät osittain ensimmäisen kysymyksen tuloksia. Seksi oli useimmin toistunut vastaus, 22 kirjastoa oli poistanut tai jättänyt hankkimatta seksi-aiheista aineistoa (39,3 % kaikista vastanneista kirjastoista). Toiseksi yleisin vastaus oli väkivalta (18 vastausta, 32,1 % kaikista kirjastoista). Ehkä hieman yllättäen kolmanneksi eniten toistunut vastaus oli satanismi/saatananpalvonta (14 vastausta, 25 % vastaajista) ennen rasismia (kymmenen vastausta, 17,9 %). Näitä seuraavana tulivat kauhu ja muut uskonnot (kumpikin löytyi kahdeksan

kirjaston vastauksista) ja heti näiden jälkeen taas pedofilia, rajatieto, paranormaalit ilmiöt, okkultismi, kristinusko ja kiroilu/kielenkäyttö (kullakin seitsemän vastausta, 12,5 %) sekä huumeet (kuusi ja 10,7 %). Muut aiheet löytyivät alle viiden kirjaston vastauksista. Abortti, eutanasia ja oikeistolaisuus olivat ainoat aiheet, joita ei oltu poistettu tai jätetty hankkimatta kertaakaan. Kun ottaa huomioon sen, että erilaisten ääriliikkeiden propagandat olivat neljänneksi yleisin vastaus kysymyksessä yksi, on hieman erikoista, että oikeistolaisuus ei kerännyt yhtään vastausta. Ehkei äärioikeistolaista materiaalia tarjota kirjastoille toisin kuin esimerkiksi uskonnollista materiaalia. Toisaalta, oikeistolaisuus ei tietenkään ole synonyymi äärioikeistolaisuuden kanssa, joten on ehkä selkeämpää vastata suoraan rasismi. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä minkä verran vastauksia propaganda-vaihtoehto olisi kerännyt tämän kysymyksen yhteydessä.

Kuvio 1. Aiheen tai sisällön vuoksi kirjastoista poistettu tai hankkimatta jätetty aineisto (aineistolajista riippumatta). Yli viisi kertaa toistuneet vastaukset. Tapausten lukumäärä ja prosenttiosuus kaikista vastanneista kirjastoista (n = 56).

Sellaisia aiheita, jotka koetaan hankaliksi kauno- ja tietokirjallisuuden lisäksi sarjakuvissa ja lehdissä sekä videotallenteissa oli vain muutama (tästä tarkastelusta äänitteet on jätetty pois, koska niitä mainittiin vain yhden kirjaston vastauksissa). Seksi, pedofilia, satanismi/saatananpalvonta,

väkivalta ja kiroilu/kielenkäyttö mainittiin kaikkien aineistolajien yhteydessä. Useimpien aiheiden kohdalla vastaukset kohdistuivatkin pääasiassa johonkin tiettyyn aineistolajiin.

Kun tarkastellaan yksittäisiä vastauksia, useimmin toistunut vastaus oli seksiä sisältävät sarjakuvat. Näitä vastauksia oli yhteensä 14. Seksiä sisältävät videotallenteet mainittiin vastauksissa toiseksi useimmin, yhteensä kymmenen kertaa. Lähes yhtä usein vastauksissa esiintyivät väkivaltaiset sarjakuvat ja videotallenteet sekä satanismia tai saatananpalvontaa sisältävä tietokirjallisuus, kukin yhdeksän kertaa. Muita uskontoja kuin kristinuskkoa tai islamia käsittelevä tietokirjallisuus mainittiin kahdeksan kirjaston vastauksissa. Seitsemän kertaa mainittiin rajatietoa, parnormaaleja ilmiöitä ja kristinuskkoa käsittelevä tietokirjallisuus sekä seksiä sisältävät lehdet. Rasistinen tietokirjallisuus esiintyi vastauksissa kuusi kertaa, yhtä usein kuin seksiä sisältävä kaunokirjallisuus ja okkultistinen tietokirjallisuus.

Monivalintakokonaisuuteen oli mahdollista vastata asteikolla 1-3. Vaihtoehto 1 tarkoitti sitä, että poistoja/hankkimatta jättämisiä on tapahtunut kerran tai pari, vaihtoehto 2 tarkoitti muutamaa kertaa ja vaihtoehto 3 tarkoitti useita kertoja. Pääosin vastaukset myötäilivät yleistä vastausjakamaa: mitä enemmän vastauksia, sitä todennäköisemmin vastauksista löytyy myös vaihtoehtoja 2 ja 3. Toki yksittäisiä 2- ja 3-vastauksiakin löytyy, mutta niistä on mahdotonta vetää johtopäätöstä suuntaan tai toiseen. Niissä kirjastoissa, joissa jotain materiaalia on jätetty hankkimatta tai poistettu, kriittisintä suhtautuminen vaikuttaisi olevan (kaikkein) seksiä sisältävään aineistoon ja väkivaltaisiin sarjakuviin ja videotallenteisiin. Sen sijaan satanismia tai saatananpalvontaa sisältävä aineisto, rasistinen aineisto ja muita uskontoja käsittelevä tietokirjallisuus vaikuttaisivat kestävästi suhteellisesti vähemmän 2- ja 3-vastauksia. Todennäköisesti tämä kieli siitä, että näitä aineistoja koskeneet poistot ja hankkimatta jättämiset ovat olleet siis yksittäistapauksia.

Seuraavan sivun taulukossa 3 on koottuna kaikki kohdan 2a vastaukset. Muutamia muutoksia lukuun ottamatta taulukko on samanlainen kuin kyselylomakkeen monivalintakokonaisuus. Taulukosta on poistettu vaakarivit ”abortti”, ”eutanasia” ja ”oikeistolaisuus”, sekä pystyrivi ”muu”. Näihin ei tullut yhtään vastausta, joten ne on poistettu tilan säästämiseksi. Taulukkoon on lisätty vaaka- ja pystyrivit ”eri kirjastoja” ja vaakarivi ”tapauksia yhteensä”. ”Eri kirjastoja” –sarakeessa näkyy niiden kirjastojen lukumäärä, jotka ovat poistaneet tai jättäneet hankkimatta kyseistä aineistoa. ”Tapauksia yhteensä” –sarakeen luku kertoo poistojen tai hankkimatta jättämisten määrän aineistolajeittain. Taulukossa ensimmäisenä näkyvä numero kertoo vastausten kokonaismäärän ja suluissa olevat luvut 2- ja 3-vastausten osuuden näistä.

TAULUKKO 3. Kirjastoista poistettu tai hankkimatta jätetty aineisto, kaikki tapaukset. (Kysymykseen poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta pystyi vastaamaan vaihtoehdoilla 1 = kerran tai pari, 2 = muutaman kerran ja 3 = usein, ks. LIITE. Ensimmäinen luku tarkoittaa vastausten kokonaismäärää ja suluissa olevat luvut tarkoittavat 2- ja 3-vastausten määrää. Esim. 7 (3x2 3x3) on luettavissa siten, että jotain tiettyä aineistoa on poistettu (tai jätetty hankkimatta) yhteensä seitsemässä kirjastossa, näistä kolmessa muutaman kerran ja kolmessa usein).

Aihe tai sisältö	Kaunokirjallisuus	Tietokirjallisuus	Sarjakuva	Lehti	Äänite	Videotal.	Eri kirjastoja
Alkoholi	1 (1x2)	1	1 (1x2)			3 (2x2)	4
Huumeet	1 (1x2)	1 (1x3)	4 (1x2 2x3)			4 (1x2 1x3)	6
Lääketiede		3 (1x2 2x3)					3
Laihdutus		3 (1x3)					3
Syömishäiriöt		1 (1x2)					1
Seksi	6 (4x2)	5 (3x2 1x3)	14 (3x2 5x3)	7 (3x2 3x3)	1 (1x3)	10 (5x2 3x3)	22
Homoseksuaalisuus	1 (1x2)						1
Seksuaalinen poikkeavuus	1	1	3 (1x3)				4
Pedofilia	5 (1x3)	1	3 (1x2 1x3)	1	1 (1x3)	2 (1x3)	7
Mielenterveyshäiriöt	1 (1x2)	1 (1x2)					1
Itsemurha	2						2
Kuolema		1 (1x2)					1
Rajatieto		7 (3x2 2x3)		1 (1x3)			7
Kummitukset	1 (1x2)						1
Paranormaalit ilmiöt		7 (3x2 2x3)		1 (1x3)			7
Ufot		3 (1x2 1x3)		1			3
Okkultismi		6 (4x2 2x3)		1 (1x3)		1 (1x2)	7
Kristinusko	2 (2x2)	7 (4x2 2x3)		1			7
Islam	1	3					3
Muut uskonnot	1	8 (2x2)		1			8
Saatanpalvonta	4	9 (3x2)	2 (1x3)	2 (1x3)	1 (1x3)	4 (1x2 1x3)	14
Kauhu	4 (1x2)					4 (3x2)	8
Politiikka	1	2 (1x2)		1 (1x2)		1	4
Vasemmistolaisuus	1 (1x2)	1 (1x2)					1
Rasismi	2	6		1 (1x2)		1	10
Sota	1 (1x2)					2 (1x2)	3
Aseet		2		1		2 (1x2)	4
Väkivalta	4 (1x2 1x3)	1	9 (2x2 4x3)	1 (1x2)	1 (1x3)	9 (2x2 4x3)	18
Terrorismi	1	1				2 (1x2)	4
Eläinräökkäys	1 (1x3)		2 (1x3)	1 (1x3)	1 (1x3)	1 (1x3)	2
Insesti	3 (1x3)		2 (1x3)	1 (1x3)	1 (1x3)	1 (1x3)	3
Ihmiskauppa			1				1
Prostituutio	1		1			2	2
Kiroilu, kielenkäyttö	3 (1x2 1x3)	1	4 (1x3)	1 (1x3)	1 (1x3)	3 (1x2 1x3)	7
Uhkapelit		2					2
Eri kirjastoja	16	21	22	11	1	15	
Tapauksia yht.	49	84	46	23	7	52	

6.3 Esimerkkejä poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta

Kohdassa 2b kirjastoja pyydettiin nimeämään esimerkkejä ensisijaisesti aiheen tai sisällön vuoksi poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta. Halutessaan kirjastot saivat myös perustella poistopäätöksiä ja hankkimatta jättämisiä. Valitettavasti tarkkoja esimerkkejä tuli suhteellisen vähän ja vastauksissa liikuttiin enemmän yleisellä tasolla. Sellaisia vastauksia, joissa mainittiin joko teos tai tekijä, oli kaikkiaan 20.

Vain yksi teos mainittiin useammin kuin kerran. Susan Ruususen Pääministerin morsian toistui neljän kirjaston vastauksissa. Vastauksissa korostettiin, ettei teosta haluttu kirjastoon sen huonolaatuisuuden vuoksi. Päätöksellä ei siis ollut mitään tekemistä politiikan tai silloisen pääministerin puolustamisen kanssa. Hyvän maun vastaisuuden tai yleisen huonolaatuisuuden vuoksi on jätetty hankkimatta myös Alibi- ja 7 päivää -lehtiä, Juha Vuorisen Juoppohullun päiväkirjoja ja Margit Sandemon teoksia. Ville Rannan ja Tiina Pystysen sarjakuvia on poistettu liiallisen seksuaalisuuden vuoksi.

Satanismin tai saatananpalvonnan vuoksi on jätetty hankkimatta Musta raamattu ja Tapio Kotka-vuoren Vasemman käden polku (jota asiakkaat tiedustelivat ja joka myöhemmin hyväksyttiin kirjaston kokoelmiin). Erään kirjaston vastausten mukaan 1990-luvulla jätettiin hankkimatta norjalaisten Burzum ja Emperor -yhtyeiden levyt. Tässä tosin syynä ei suoranaisesti ollut levyjen sisältö, vaan se, että yhtyeiden jäsenet alkoivat toteuttaa saarnaamaansa ideologiaa. Yhtyeiden myöhempää tuotantoa kyseiseenkin kirjastoon on kyllä hankittu.

Rasistisen tai maahanmuuttokriittisen sisällön vuoksi poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta annettiin esimerkiksi Jussi Halla-ahon Kirjoituksia uppoavasta lännestä. Pekka Siitoimen juutalaisvastainen kirja ja tarkemmin määrittelemätön Johan Bäckmanin teos joutuivat myös poistetuiksi.

Eräaseen kirjastoon ei suostuttu hankkimaan Pharmaca Fennicaa, vaikka ”jokunen epäilyttävän näköinen heppu on sitä joskus kysellyt”. Reindeerspotting-elokuvaa (jota ei tosin mainittu suoraan nimeltä, mutta kyseistä dokumenttia vastauksessa mitä suurimmalla todennäköisyydellä tarkoitettiin) ei hankittu yhteen kirjastoon, mutta syynä ei kuitenkaan ollut huumausaineet tai niiden käyttö. Elokuvan kohdalla hankkimatta jättämiseen päädyttiin ensisijaisesti eettisten syiden vuoksi.

Vaikka vastaus väkivaltaiset elokuvat toistui useita kertoja kohdan 2a monivalintakokonaisuudessa, ei esimerkeissä mainittu nimeltä kuin yksi elokuva: American Psycho (joka sekin myöhemmin

päätyi kirjaston valikoimiin). K18-elokuvat yleensä mainittiin neljän kirjaston vastauksissa. Seksiä sisältävistä elokuvista ei mainittu nimeltä ainuttakaan. Lisäksi vastauksissa mainittiin tarkemmin määrittelemätön osa Grethe Dirckinck-Holmfeldin toimittamasta Lasten ajatuksia -sarjasta. Kirjastossa kummasteltiin, ”miten lasten suusta voi tulla niin kieroutunutta ja sairasta tekstiä”.

Vastausten perusteella kirjastoille ilmaiseksi tarjottu – useimmiten uskonnollinen tai jollain muulla tapaa ideologinen – materiaali koetaan hankalaksi tai suoraan sanottuna turhaksi. Tällainen materiaali voidaan jakaa asiakkaille tai poistaa suoraan. Turhaksi hyllyntäytteeksi sitä ei kuitenkaan haluta. Toki joitain kappaleita saatetaan säästää tai varastoida esimerkiksi opiskelijoiden käyttöä varten.

Kirjastoissa koetaan, että aihe tai sisältö ei suinkaan aina ole ensisijainen poistoon tai hankkimatta jättämiseen johtava peruste. On huomioitava myös muut vaikuttavat tekijät, kuten kysyntä, hankintoihin käytettävissä olevat rahat ja tilanpuute. Näitä asioita tuotiin esille seitsemän kirjaston vastauksissa (mutta lienee turvallista olettaa, että varsinkin määrärahat säätelevät hankintoja useammassakin kirjastossa). Näistä kirjastoista neljä oli alle 10,000 asukkaan kuntien kirjastoja ja kaksi 10,000-20,000 asukkaan kuntien kirjastoja, joten varsinkin pienissä kirjastoissa nämä seikat täytyy pitää mielessä aineistonhankintaa tehtäessä. On hyvä huomioida myös se, että aloite poistotoimenpiteisiin ei aina tule kirjaston tai asiakkaidenkaan suunnalta. Yhden kirjaston vastauksissa muistutettiin myös sellaisesta mahdollisuudesta, että joskus kustantajalta tulee – syystä tai toisesta – toive kirjan poistamisesta.

”Pienemmissä kirjastoissa - joihin ei voi hankkia todellakaan mitään aineistoa hyllyyn pölyttymään - hankinnat tehdään tarkasti sen mukaan, mikä aineisto liikkuu ja on haluttua. Oli kirjastolla miten hyvät aineistomäärärahat tahansa, hankittava aineisto on vain pienen pieni osa siitä, mitä vuosittain julkaistaan eli kaikenlainen epämääräinen aineisto jää vähän väkisinkin hankintojen ulkopuolelle.”

”Määrärahat eivät kuitenkaan riitä kaikkeen, jolloin varmaan hankkimatta jää taulukossa mainittuihin aiheryhmiin kuuluvaa aineistoa. -- Tilaamatta jättämiseen vaikuttavat kuitenkin eniten muut asiat.”

”Näin pienessä kirjastossa on usein käytännössä vaikea rajata sitä, johtuuko jokin hankkimatta jättäminen materiaalin sisällöstä vai rahanpuutteesta tai siitä, ettei sille täällä löytyisi kysyntää.”

”Esimerkiksi osa seksuaalisia poikkeavuuksia tai rajatietoa koskevaa aineistoa jää hankkimatta, koska kuuluvat samaan marginaaliseen aineistoon kuin esimerkiksi liian spesifit tietokirjat. Valintaperuste ei siis ole moraalinen vaan käytännöllinen. Aihe ei ole ratkaiseva.”

Vaikka jokin aihe saattaa vaikuttaa kirjaston kannalta hankalalta, ei se sitä välttämättä ole. Joissakin tapauksissa juuri hankala aihe saattaa edesauttaa tietynlaisen materiaalin hankintaa. Joskus jopa niin paljon, että se korvaa mahdollisia laadullisia puutteita. Yksi kirjasto tarjosi tällaisen näkökulman hankaliin aiheisiin. On vaikea sanoa, että kuinka yleinen tällainen ajattelutapa on, mutta joka tapauksessa on kiintoisaa kuulla, että hankala aihe voidaan kokea myös myönteisenä asiana.

”Mielenkiintoista on huomata, että luettelemistasi aiheista moni on positiivinen hankintaperuste. Esimerkiksi alkoholismista kertova kirjallisuus kiinnostaa asiakkaita, ja niiden hankintaa puoltaa nimenomaan aihe, vaikka laadullisesti teos ei täyttäisi hankintakriteerejä. Muita positiivisesti hankintaan vaikuttavia aiheita ovat: laihdutus, syömishäiriöt, politiikka, huumeet, mielenterveyshäiriöt, kummitukset, kuolema, aseet, prostituutio.”

6.4 Aineistosta aiheutunut negatiivinen palaute

Kolmannessa kysymyksessä kirjastoilta kysyttiin millaisesta aineistosta tai millaisen aineiston puutteesta kirjastolle on tullut asiakkailta (tai mahdollisesti muilta tahoilta) negatiivista palautetta. Lisäksi tiedusteltiin millaisiin toimenpiteisiin palaute on johtanut. Tähän kysymykseen vastattiin hyvin monimuotoisesti. Osassa vastauksista kerrottiin tarkasti keneltä palautetta oli tullut, millaisesta aineistosta ja millaisiin toimenpiteisiin palaute johti, osa vastauksista oli niukempia. Koska vastausten tarkkuus poikkeaa toisistaan suuresti, eikä läheskään kaikissa tapauksissa mainita esimerkiksi aiheutuneita toimenpiteitä, on tarkempi tilastollinen tutkimus hankalaa.

15 kirjaston (26,8 % kaikista vastanneista) vastauksissa kerrottiin, etteivät he ole saaneet aineistoon liittyvää negatiivista palautetta. Näistä kirjastoista yli puolet (yhdeksän kirjastoa) oli alle 10,000 asukkaan kuntien kirjastoja ja suurempien kuntien kirjastoista kolme oli sivukirjastoja. Vaikuttaisi siis siltä, että pieneen kirjastoon ei tule aineistoon liittyvää negatiivista palautetta niin herkästi kuin suuriin. Toki tämä on ihan loogistakin – mitä laajempi asiakaskunta, sitä todennäköisemmin joukkoon mahtuu joku tyytymätön ja mitä enemmän aineistoa, sitä todennäköisemmin joku kokee jonkin materiaalin häiritseväksi.

Kirjastojen saama negatiivinen palaute tulee lähes poikkeuksetta suoraan asiakkailta. 33 kirjaston vastauksissa mainittiin asiakkaat negatiivisen palautteen antajina. Kaikkien kirjastojen vastauksista ei käynyt suoraan ilmi keneltä palautetta oli tullut. Sellaisia kirjastoja, jotka olivat saaneet negatiivista palautetta, mutta eivät maininneet vastauksissaan saaneensa sitä suoraan asiakkailtaan, oli yhteensä kuusi. Tämäkin on tulkinnanvaraista. Näistä tapauksista viidessä palautetta oli tullut

joko lasten vanhemmilta tai lasten opettajalta ja tämä ei tietenkään sulje pois sitä, etteikö vanhemmat tai opettaja myös olisi kirjaston asiakkaita (tähän lasketuissa tapauksissa puhuttiin nimenomaan vanhemmista tai opettajista asiakkaiden sijaan). Lasten vanhemmat olivatkin toiseksi useimmin toistunut vastaus (viisi kertaa). Opettajat mainittiin kahden kirjaston vastauksissa. Sekä vanhempien että opettajien antaman negatiivisen palautteen perusteena oli poikkeuksetta materiaali, jota pidettiin lapsille sopimattomana. Eräässä kirjastossa oli sattunut kaksi tapausta, joissa kirjoittaja itse pyysi kirjaansa poistettavaksi. Toisessa tapauksessa kirjoittaja vetosi siihen, että hänen romaaninsa taustalla on oikeita henkilöitä ja se on lapsille sopimaton. Toisessa tapauksessa opetusmateriaaliksi tarkoitetun huumausaineaiheisen kirjan kirjoittajat pelkäsivät käyttäjien saavan ideoita heidän teoksestaan. Kummassakaan tapauksessa kirjastossa ei ryhdytty toimenpiteisiin. Näiden lisäksi vastauksissa mainittiin kolme yksittäistapausta, joissa kielteinen palaute on tullut muilta kuin suoraan asiakkailta. Näistäkään tapauksista yhdessä mielipahaa ei aiheuttanut kirjaston aineisto, vaan se, että tietynlaista materiaalia haluttiin valikoimiin lisää.

”Joiltakin uskonnollisilta tahoilta on joskus tullut painostusta hankkia enemmän oman suunnan kirjallisuutta.”

”Eräs kunnan luottamusmiestasoa oleva kauhistui kun meillä oli Animalia-lehti. -- Meidän kunnassammehan on vahvana kettutarhausta, siitä paheksunta. Silloinen johtaja laittoi lehden ”tiskin alle”. Mutta nykyinen johtaja poisti sen tiski alta normaallipaikalle. Nuo ilmaisjakeluthan ei edes ole yhtä hyvin esillä kun tilatut lehdet. Eikä tuollainen sensuuri ole muutenkaan paikallaan.”

”Paikallinen lehti kauhisteli isossa jutussa sitä, että kirjastossa on sarjakuvalehti, jossa esitetään yhdellä sivulla saatananpalvontaa. Lehti taisi olla Mustanaamio.”

On siis suhteellisen harvinaista, että joku muu kuin asiakas pyrki vaikuttamaan kirjaston valikoimiin. Mikäli jätetään huomioimatta tapaukset, joissa lasten vanhemmat (tai opettajat) antavat palautetta lapsille sopimattomasta materiaalista, ei yhdistäviä tekijöitä juurikaan löydy. Näistä tapauksista, joissa palautteen antajana on joku muu kuin asiakas, yhdessä päädyttiin poistoon. Eräs opettaja oli pitänyt lasten kuvakirjaa sopimattomana ja se poistettiin mielipahan välttämiseksi.

Ulkopuolisten tahojen yhteydessä kahden kirjaston vastauksissa mainittiin entinen kulttuuriministeri Tanja Karpela ja mangakohu. Toisessa kirjastossa päädyttiin poistamaan kokoelmista Dragonball Z -mangat ja toisessa ne siirrettiin lasten osastolta aikuisten osastolle.

Suoraan asiakkailta tulevassa palautteessa useimmin toistunut mielipahaa aiheuttanut määritelmä oli lapsille sopimaton materiaali. Kahdeksan kertaa toistuneen käsitteen voi ymmärtää laajasti

ja monet tarkemmin määritellyt palautteet voisi liittää saman otsakkeen alle. Kahdessa kirjastossa palautetta oli tullut lapsille suunnatusta sukupuolietoutusta käsittelevästä kirjasta ja yhdessä ”seksiä tihkuvasta” lasten materiaalista. Aikuisten sarjakuvista palautetta oli tullut viidessä kirjastossa (perusteluina se, että lapset saattavat päästä näihin käsiksi). Kaksi kirjastoa oli saanut palautetta lapsille liian väkivaltaisesta materiaalista. Mikäli nämä kaikki luokiteltaisiin vain yleisesti lapsille sopimattomaksi materiaaliksi, kattaisi tämä luokka silloin noin puolet vastauksista. Lapsille suunnatun aineiston lisäksi myös nuorille suunnatusta materiaalista on tullut palautetta, ei tosin läheskään niin usein. Yksi kirjasto oli saanut palautetta liian seksikkästä nuorten kirjasta ja yhden kirjaston asiakas epäili fantasiakirjallisuuden sisältävän saatananpalvontaa. Yhdessä kirjastossa asiakas oli pahoittanut mielensä nuorten elokuvasta, joka kertoi kahden tytön intiimistä ystävyydestä. Elokuvista oli tullut yllättävän vähän palautetta, yhteensä neljässä kirjastossa. Nuorten elokuvan lisäksi mielipahaa aiheuttaneista elokuvista yhtä pidettiin liian väkivaltaisena, toista kuvailtiin hieman ympäröivästä ”rankaksi” ja kolmas sisältyi jo aiemmin mainittuun lapsille sopimattoman materiaalin kategoriaan.

”Jostain Mikko Mallikas -kirjan tekstistä tuli palautetta, liian väkivaltainen.”

”Lastenosaston kokoelmista vaadittiin poistamaan ne äänitteet, jossa oli vanha lastenlaulu Mustasta Saarasta, koska siinä esiintyy sana ”neekerlapsi”.”

Saatujen vastausten perusteella asiakkailta tulevan negatiivisen palautteen voisi jakaa periaatteessa kahteen ryhmään. Noin puolet palautteesta koskee aineistoa, joka koetaan lapsille sopimattomaksi ja noin puolet on käytännössä täysin sekalaisia valituksia, joista ei suurempaa yhteistä nimittäjää löydy. Kahdessa kirjastossa asiakas oli kauhistellut raskasta musiikkia sisältävien äänitteiden kansitaidetta (toisessa tapauksessa pelättiin lasten saavan käsiinsä ”sairasta” materiaalia). Juha Vuorinen ja Stephen King ovat aiheuttaneet negatiivista palautetta, samoin Musta raamattu ja nimeltä mainitsematon amerikkalainen aselehti. Yksi kirjasto sai palautetta Thaimaan matkaoppaasta, sillä sen ”katsottiin mainostavan Suomen lain vastaisia prostituutiopalveluja”. Kirjoissa esiintynyt liian ronski kielenkäyttö on aiheuttanut palautetta kahdessa kirjastossa. Yhden kirjaston valikoimista pyydettiin poistamaan kotieläinten koulutusopas.

”Kotieläinten kouluttamista käsittelevistä teoksista tuli asiakkailta poistopyyntö pari vuotta sitten. Perusteluna oli ao. koulutusmetodin luonnehdinta eläinrääkkäykseksi. -
- Kyseessä oli jonkinlainen periaatekiista eläimiin ystävällisesti suhtautuvien ihmisten välillä. Tulin siis siihen tulokseen, että kyse ei ollut eläinrääkkäykseen opastamisesta.”

”Joskus voi tulla erikoisia kommentteja vakiasiakkailta. Keski-ikäinen naisasiakas paheksui kovasti luettuaan kansanperinteen luokassa vuosia olleen teoksen Pilviin on piian nännit.”

Toisinaan palautetta tulee myös sellaisista asioista, jotka eivät varsinaisesti liity sisältöön tai aiheeseen. Tämän kysymyksen vastausten yhteydessä kirjastot kertoivat saaneensa palautetta mm. aineiston kielijakaumasta, vanhentuneista tiedoista ja siitä, että uusista suosikeista on liian vähän kopioita. Joskus jonkin aineiston varastointi herättää (aiheettomia) epäilyksiä sensuroinnista.

”Asiakkaat epäilevät joskus, että kirjan sijoittaminen varastoon tarkoittaa sen sensurointia. Totta on, että kirjaa pitää silloin osata pyytää; siihen ei voi törmätä sattumalta. Tällaista sensuuria epäilevät asiakkaat yleensä kuitenkin rauhoittuvat kuultuaan, että varastossa on myös kymmeniätuhansia muita kirjoja.”

Valikoimista poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta palautetta oli tullut 15 kirjastolle (26,8 % vastaajista). Useimmin kirjastoilta oli kyselty jotain tiettyä lehteä. Näissä tapauksissa palautteen sävy ei ollut ollut mitenkään erityisen negatiivista – enemmänkin tiedustelevaa – ja useimmiten asiakkaatkin olivat ymmärtäneet sen, ettei jokaista lehteä kirjastoon voida hankkia. Pornolehtiä olisi haluttu kolmen ja aikuisten sarjakuvia yhden kirjaston valikoimiin. Hengellistä kirjallisuutta oli haluttu kahden kirjaston kokoelmiin lisää ja yhdessä kirjastossa oli kummasteltu tähän materiaaliin kohdistuneita poistoja. Yhdessä kirjastossa mielipahaa oli aiheuttanut vanhojen kielikurssikasettien häviäminen valikoimista ja yhden kirjaston asiakas ei ollut tyytyväinen kotimaisten elokuvien määrään. Rasistiseksi miellettyä aineistoa olisi haluttu kahden kirjaston valikoimiin (toisessa näistä tapauksista oli kysymys kohdassa 2b mainitusta Halla-ahosta).

”Päätettiin jättää hankkimatta rasistista aineistoa sisältävä teos, minkä jälkeen kirjastoa painostettiin hankkimaan se.”

”Asiakkaat haluaisivat seksilehtiä.”

Negatiiviset palautteet johtavat varsinaisiin toimenpiteisiin suhteellisen harvoin. 11 tapauksen yhteydessä mainittiin, ettei negatiivinen palaute johtanut toimenpiteisiin. Asiasta korkeintaan keskusteltiin asiakkaan (tai muun tahon) kanssa. Silloin, kun toimenpiteisiin ryhdyttiin, yleisin ratkaisu oli aineiston siirtäminen eri paikkaan – useimmin lasten osastolta aikuisten osastolle. Yhdessä tapauksessa aikuisten sarjakuvat siirrettiin tilanteen rauhoittamiseksi hetkellisesti varastoon, mutta palautettiin kokoelmiin myöhemmin. Kahdeksassa kirjastossa (14,3 % kaikista kyselyyn vastanneista) palautteella on ollut vaikutusta kirjaston valikoimiin. Poistopäätökseen päädyttiin viides-

ti ja kolmessa kirjastossa päätettiin olla jatkossa hankkimatta sellaista aineistoa, joka aiheutti negatiivista palautetta.

”Muumisarjakuvat siirrettiin lastenosastolta aikuistenosastolle asiakaspalautteen perusteella. Sarjakuvissa muumit polttivat pilveä ja sitä pidettiin huonona esimerkkinä lapsille.”

”Jos jostain kirjasta valitetaan, sen asemaa pohditaan. Lasten osaston kirja saatetaan siirtää nuorten osastolle jne. Takavuosina esim. Noidan käsikirjaa pidettiin varastossa, nyt se on taas hyllyssä. Yleensä suuntaus on viime vuosina ollut vapaa-mielisempi ja sallivampi eri materiaalin suhteen.”

Sinänsä mielenkiintoista on sekin, että myös asiakkaat saattavat omatoimisesti ryhtyä sensoreiksi. Kahden kirjaston vastauksissa kerrottiin siitä, kuinka asiakkaat pyrkivät itse vaikuttamaan sellaiseen aineistoon, jonka eivät koe olevan kirjastoon soveliasta materiaalia. Tätä ei pidä sekoittaa siihen, että jotkin tietyt kirjat varastetaan omaa käyttöä varten, vaan pyrkimyksenä on nimenomaan sensuroida.

”Osassa kirjastosta kadonneista kirjoista voi olla kyse myös *asiakkaiden harjoittamasta aktiivisesta sensuurista*. Omasta mielestä kirjastoon sopimaton aineisto poistetaan itse. Olemme jopa kuulleet tunnustuksesta.”

”Eräässä toisessa lähikirjastossa (jossa aikoinaan sijaistin) tuntematon asiakas oli leikannut ”ihmisten biologiaa” käsittelevistä tietokirjoista piirroskuvat ja valokuvat miesten ja naisten sukuelimistä saksilla irti, asiakas oli ilmeisesti kokenut biologisen perustiedon loukkaavaksi. Erittäin suurella todennäköisyydellä kyseessä oli kirjaston yhteydessä toimivan koulun opettaja, joka kuului erääseen kristilliseen lahkoon ja jolla oli hyvin jyrkkiä näkemyksiä kaikesta. Näitä näkemyksiä hän myös ilmaisi sekä oppilailleen että aikuisillekin. Leikkelijä oli tehnyt huolellista ja tarkkaa työtä saksien kanssa.”

6.5 Verkkoselailun rajoittaminen

Neljännessä kysymyksessä kirjastoilta kysyttiin asiakkaiden Internetin selailusta. Kysymyksellä pyrittiin saamaan tietoa siitä, että rajoitetaanko kirjastoissa Internetin selailua ja millaisten sivujen suhteen suodatus koetaan kirjastossa tarpeelliseksi. Harmillisesti kysymykseen vastattiin paikoin kovin niukkasanaisesti ja harva kirjasto päätyi kuvailemaan epämieluisia Internet-sisältöjä millään tavalla. Koska kirjastojen vastaukset olivat osittain kovin suppeita, sisältyy tähänkin kysymykseen jossain määrin tulkinnanvaraa. Yksi kirjasto jätti vastaamatta tähän kysymykseen.

Sisällönsuodattimet eivät ole kirjastoissa kovinkaan suuressa suosiossa. Teknisiä rajoittimia oli käytössä kymmenessä kirjastossa (18,2 % vastaajista). Näistä kirjastoista kahdessa suodatin oli

käytössä kirjastosta riippumattomista syistä. Muutamissa vastauksissa suodattimien toimivuus kyseenalaistettiin ja niiden epäiltiin suodattavan myös sellaista aineistoa, mitä niiden ei kuuluisi. Yhden kirjaston vastauksessa muistutettiin siitä, että suodattimien kiertäminen on helppoa ja jo tämä tekee teknisen suodattamisen turhaksi.

Yli 80 % kirjastoista ei käytä teknistä sisällönsuodatusta. Niistä kirjastoista, joissa ei ole käytössä mitään teknistä suodatinta, viisi (11,1 %) voisi vähintään harkita suodattimen hankkimista. Lisäksi yksi kirjasto, jossa sisällönsuodatus oli jo käytössä, haluaisi entistä tiukemman suodattimen. Yhteen kirjastoon suodatin aiottiin hankkia ensi tilassa.

”Ei ole näköjään tällä hetkellä suodatinta, mutta on nyt tarkoitus ensi tilassa hankkia esim. yleisömikroille! Kiitos vihjeestä!”

Teknistä suodattamista huomattavasti yleisempää on erilainen henkilökunnan suorittama seuranta tai muu tarkkailu. Käsitteenä tämä on laaja ja sen alle mahtuu tarkkailua laidasta laitaan. Erilaiset kieltolappuset yleisökoneiden läheisyydessä, asiakaskoneiden sijoittelu (ns. sosiaalinen kontrolli) ja muu yleinen valvonta ovat esimerkkejä muunlaisesta kuin teknisestä rajoittamisesta. Osassa kirjastoja tämäkin rajoittaminen koskee lähinnä lapsia. Jonkinlaista valvontaa harjoitetaan hieman yli puolessa vastanneista kirjastoista (30 kirjastoa, 54,5 % vastaajista). On kuitenkin syytä muistaa, että tässä yhteydessä valvonnalla ja seurannalla ei tarkoiteta mitään systemaattista Internet-selailun syynäämistä. Pikemminkin kyse on siitä, että mikäli henkilökunta havaitsee jonkun selailevan sopimattomana pidettyä sivustoa, asiasta huomautetaan asiakkaalle. Huomioitavaa on myös se, että pääasiassa valvontaa tehdään muiden töiden lomassa, eikä se (ainakaan useimmiten) ole tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä. Valvontaa voisi kuvailla jollain tapaa passiiviseksi.

Hieman alle puolet kirjastoista ei tarkkaile asiakkaidensa Internetin selailua. 26 kirjaston (45,5 %) vastausten mukaan asiakkaiden Internetin käytön seuraaminen ei kuulu henkilökunnan vastuulle. Näistä kirjastoista kolmessa tosin oli käytössä tekninen sisällönsuodatus, joten täysin rajoituksettoman Internetin selailun sallivia kirjastoja on hieman vähemmän. Täysin rajoituksettoman Internetsisällön asiakkailleen tarjoaa kuitenkin 40 % vastaajista (22 kirjastoa), mikä tuntuu jopa yllättävän suurelta määrältä.

”Ei rajoiteta. Joskus olen kaivannut koneelle kuulokkeita (ei ole), kun asiakas on ollut ns. seksisivulla, joka on kovin äänekäs.”

Taulukko 4. Kirjastojen Internet-selailun rajoittaminen ja vertailu Taru Björkmanin tutkimukseen (Björkman 2008, 55)

		Tekninen suodatus 2012		Tekninen suodatus 2008 (Taru Björkmanin tutkimus)	
		Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
Muu kuin tekninen suodatus	Kyllä	7 (12,7 %)	23 (41,8 %)	22 (7,1 %)	112 (35,9 %)
	Ei	3 (5,5 %)	22 (40 %)	33 (10,1 %)	145 (46,5 %)

Neljän vuoden sisällä teknisen suodattamisen suosio ei ole juurikaan muuttunut. Suodattamiseen käytettäviä teknisiä apuvälineitä käytettiin sekä 2008 että 2012 harvemmin kuin joka viidennessä kirjastossa. Eroavaisuutta tuloksista hieman löytyy. Tulosten mukaan muunlaista kuin teknistä suodattamista suositaan nyt enemmän kuin vuonna 2008. Totuus ei kuitenkaan ole näin mustavalkoinen. Björkmanin tutkimus keskittyi pelkästään kirjastojen sisällönsuodatukseen ja lienee näin ollen huomattavasti tarkempi. Björkmanin tutkimuksessa otos on myös laajempi ja myös tämä voi osaltaan selittää tulosten eroavaisuuksia. On myös syytä muistaa se, että tässä tutkimuksessa käytettiin avoimia kysymyksiä, mikä johti joissain tapauksissa tulkinnanvaraisuuteen. Mikäli vastauksissa mainittiin minkäänlaisia rajoittavia tekijöitä tai jos rajoitukset koskivat vain lapsia, tulkittiin se joka tapauksessa rajoittamiseksi.

Suhteellisen harva kirjasto eritteli vastauksissaan Internet-aineistoa, jonka selailu ei ole suotavaa kirjaston tietokoneilla. Yhteensä 15 kirjastoa mainitsi vastauksissaan pornon. Kymmenen kirjaston vastauksissa puhuttiin pornosta ylipäänsä, viiden kirjaston vastauksissa tarkennettiin vastausta siten, ettei lasten haluttu pääsevän tällaisille sivuille. Viisi kirjastoa ei sallinut väkivaltaisen aineiston selailua (kaikkien näiden kirjastojen vastauksissa toistui myös porno). Pornon ja väkivallan lisäksi vastauksia ei juurikaan tullut. Kahden kirjaston vastauksissa sopimattomana pidettiin lainvastaisen aineiston selailua. Näistä toisen vastauksessa mainittiin myös epäasiallinen ja loukkaava aineisto. Nettipeleihin suhtauduttiin kielteisesti kahdessa kirjastossa, kolmannessa ei varsinaisesti haluttu asettaa pelejä pannaan, mutta niistä aiheutuvia järjestyshäiriöitä pidettiin harmillisina.

Muutamissa kirjastoissa Internet-sisältöjen rajoittamiseen suhtauduttiin hyvin kielteisesti. Kirjastoissa oltiin sitä mieltä, ettei kirjaston kuulu estää asiakkaiden tiedonsaantia, eikä rajoittamiseen uskota. Parissa kirjastossa rajoittaminen rinnastettiin sensurointiin, eikä sitä pidetty millään tapaa oikeutettuna.

”Suodattimia ei käytetä, eikä tulla käyttämään. Toimivia sisältösuodattimia ei ole olemassa, koska niiden kehittäminen on mahdotonta, ja niiden käyttäminen olisi joka tapauksessa kirjastoeettisesti ja sananvapauden kannalta ehdottomasti väärin.”

Kirjaston koolla ja suhtautumisella sisällönsuodatukseen ei vaikuttaisi olevan yhteyttä. Niistä kirjastoista, joissa Internet-selailua ei rajoiteta mitenkään, tasan puolet oli pienten kuntien kirjastoja. Toisaalta taas teknisiä suodattimia käyttävistä kirjastoistakin tasan puolet oli pienten kuntien kirjastoja. Osuudet ovat ehkä hieman suurempia kuin mitä pienten kirjastojen osuus kaikista vastaajista (41,1 %), mutta ei mitenkään hälyttävästi. Tämä taas vaikuttaa siihen, että muuta kuin teknistä rajoittamista suosivien kirjastojen jakauma on tasaisempi kuin yleinen vastausjakauma. Poikkeamat ovat kuitenkin pääosin pieniä. Ainoa yli kymmenen prosentin poikkeama on suurten kirjastojen ja sisältöjä mitenkään rajoittamattomien kirjastojen suhteessa. Kyselyyn vastanneista kirjastoista neljännes oli yli 50,000 asukkaan kuntien kirjastoja, mutta täysin sisältövapaan Internetin tarjoavista kirjastoista vain 13,6 %. Edelleen on kuitenkin syytä muistaa se, että vastaajajoukko on suhteellisen pieni ja muutaman vastauksen ero näkyisi varsinkin prosentuaalisessa tarkastelussa hyvinkin selvästi.

6.6 Aiheesta tai sisällöstä johtuvat lainausrajoitukset

Viides kysymys koski lainausrajoituksia. Kirjastoilta kysyttiin onko heillä käytössään videotallenteiden ikärajojen lisäksi muita sisältöön tai aiheeseen perustuvia lainausrajoituksia. Kyselyyn vastanneissa kirjastoissa ei muita rajoituksia juurikaan ole.

Viiden kirjaston vastauksissa mainittiin pelit (ja näillä siis tarkoitetaan tietokone- ja konsolipelejä). Kuten videotallenteillekin, myös peleille on määritelty lakisääteiset ikärajat ja onkin aivan luonnollista, että niitä noudatetaan. Rajoitus ei siis ole millään tavalla kirjaston päätös.

Manga-sarjakuvien suositusikärajat mainittiin kolmen kirjaston vastauksissa. Suosituksia noudatetaan, mutta ei mitenkään orjallisesti ja ehdottomasti. Lasta voidaan esimerkiksi kehottaa palaamaan kirjastoon vanhempansa kanssa ja sitten voidaan uudestaan arvioida lainaamisen mielek-

kyys. Kyseessä on kuitenkin suositus eikä varsinainen laki, joten sen noudattaminen ei ole automaattista.

Lapsiin liittyen mainittakoon, että eräässä kirjastossa oli erityisjärjestely koskien vierailevia koululaisryhmiä. Ryhmästä vastuussa oleva opettaja saattoi evätä jonkin materiaalin lainaamisen. Useampi opettaja oli kieltänyt esimerkiksi Kiroileva siilin ja Pupujen itsemurhakirjan lainaamisen. Kouluajan ulkopuolella oppilaat toki saivat lainata näitä sarjakuvia.

Ainoa hieman erikoisempi tapaus oli erään kirjaston asettama ikäraja yhdelle tietylle äänitteelle. Vastauksessa ei tarkemmin eroteltu syytä rajoitukselle (mahtaneeko olla sanoitukset tai jokin graafinen lisämateriaali?) tai mainittu edes esittäjää. Olisi mielenkiintoista tietää, mistä äänitteestä on kyse ja mikä äänitteen sisällössä on johtanut tähän hieman poikkeavaan ratkaisuun.

6.7 Johtopäätökset

Kirjastojen kannalta hankalimmat aiheet ja sisällöt ovat erityisesti seksi ja väkivalta - varsinkin graafisessa muodossa. Aiheiden kirjalliset kuvaukset eivät ole yhtä ongelmallisia. Seksillä ei tosin tarkoiteta välttämättä seksiä (tai erotiikkaa) sinänsä, vaan ennemminkin pornoa. Seksin ja väkivallan lisäksi myös ihmisarvoa tai -oikeuksia loukkaava (tarkemmin ilmaistuna rasistinen) aineisto on kirjaston kannalta ongelmallista. Hankaluutensa puolesta mainitsemisen arvoisina aiheina ja sisältöinä voi pitää myös ääriliikkeiden propagandaa (joka tosin osittain sivuaa rasismia), saatananpalvontaa, jossain määrin hengellistä kirjallisuutta (myös tällä on jonkinlainen yhteys ääriliikkeiden propagandan kanssa) ja tietyn varauksin luokkaan 15 kuuluvia aiheita. Laveasti ilmaistuna voitaisiin puhua myös yleisesti lapsille haitallisesta aineistosta, mutta se on käsitteenä turhan rönsyilevä ja sillä voidaan tarkoittaa melkein mitä vain.

Kirjastoissa vallitsevat ennakoasenteet eivät kuitenkaan ole täydellisen jyrkkiä. Aihe tai sisältö muuttuu häiritseväksi vasta sitten, kun se on jollain tapaa äärimmäistä. Varsinaista pornoa ja räikeitä väkivaltakuvauksia lukuun ottamatta lähes kaikenlaisiin aineistoihin ja sisältöihin suhtaudutaan kirjastoissa suhteellisen avarakatseisesti. Vaikka jokin aihe on kirjaston kannalta hankala, ei se tarkoita sitä, että se koettaisiin hankalaksi jokaisessa kirjastossa. Osa kirjastoista on hyvinkin vapaamielisiä, osaa voisi kuvailla vanhoillisemmiksi ja loput sijoittuvat jonnekin välimaastoon. Äärimmäisen tiukkaa suhtautumista löytyy hyvin harvasta kirjastosta. Lisäksi kirjastojen vastauksissa korostettiin tapauskohtaisuutta. Jos jotakin aineistoa esimerkiksi jätetään hankkimatta, ei se automaattisesti tarkoita sitä, etteikö vastaavaa materiaalia voitaisi hankkia tulevaisuudessa.

Kaikkein kriittisimpiä kirjastoissa ollaan pornon suhteen. Vajaa puolet vastanneista kirjastoista ilmoitti suoraan, ettei porno kuulu kirjaston valikoimiin. Niissäkään kirjastoissa, joissa sitä ei suoraan tyrmätä, sitä ei pidetä missään nimessä tarpeellisena osana valikoimaa. Toisaalta on väärin puhua mistään totaaliikiellosta. Monissa kirjastoissa Internetin selailu on sisällöltään rajoituksetonta ja tätä kautta myös porno pääsee livahtamaan kirjastoon. Lainattavaksi materiaaliksi sitä ei kuitenkaan haluta.

Kun kirjastoilta kysyttiin aineistosta, joka ei kuulu kirjaston valikoimiin, pornon jälkeen yleisin vastaus oli rasistinen aineisto (ja tähän siis voi osaltaan yhdistää myös ääriliikkeiden propagandan). Kun huomioidaan myös muiden kuin ensimmäisen kysymyksen vastaukset, syntyy mielikuva siitä, että rasisminvastaisuus on jollain tapaa liioiteltua. Kukaan ei halua leimautua syrjijäksi tai sortajaksi. Aiheeseen liittyvää aineistoa ei vastausten mukaan poisteta (tai jätetä hankkimatta) kovinkaan paljoa, eikä siitä ole tullut juurikaan negatiivista palautetta. Suhtautumisen ja käytäntöjen välillä tuntuisi vallitsevan epäsuhta. Liiallinen varovaisuus voi johtaa aiheen turhaan välttelyyn. Harmillista tämä on siinä mielessä, että kaikkien näkökulmien – kyseenalaisten ja jopa väärienkin – pitäisi olla edustettuina, eikä niitä saisi tuomita etukäteen.

Väkivaltainen aineisto koetaan myös hankalaksi. Varsinaista syytä väkivallan karttamiseksi ei ilmennyt. Toisaalta, aineistolajeittain tarkasteltuna väkivaltaisesta materiaalista videotallenteet ja sarjakuvat koettiin hankalimmiksi. Tämä voisi tarkoittaa sitä, että kyse on lastensuojelusta. Toisaalta tämän ei pitäisi olla syynä varsinkaan elokuvien kohdalla. Elokuville on määritelty ikärajat ja jo tämän pitäisi estää elokuvien päätyksen liian nuorten lainaajien käsiin.

Hengellistä kirjallisuutta, saatananpalvontaa ja luokkaa 15 yhdistää se, että niitä poistetaan ja jätetään hankkimatta suhteellisen paljon ennakoasenteisiin nähden. On hankala esittää syytä tälle. Mahdollisesti kyse on siitä, että nämä aiheet koetaan pienten piirien jutuiksi, eikä niille olisi tarpeeksi kysyntää. Tällöin syynä ei periaatteessa olisikaan sisältö vaan käytännönläheisemmät asiat. Toinen vaihtoehto on se, että näitä aihealueita pidetään jollain tapaa vähempiarvoisena tai huuhaana. Toki on mahdollista, että kyseisten aiheiden kohdalla koetaan olevan jonkinlainen moraalinen ongelma, mutta ennakoasenteiden vähyys ei tue tätä päätelmää.

Joidenkin kirjastojen vastauksissa hankalia sisältöjä oli kuvailtu niin tarkasti, että kirjastolla on mahdollisesti ollut vastaavan aineiston kanssa ongelmia joskus aiemmin. Hankalasta sisällöstä aiheutuneet ongelmat johtavat siihen, ettei vastaavaan tilanteeseen enää haluta päätyä ja tästä johtuen tällaisen aineiston kanssa ei enää haluta olla tekemisissä. Tätä olettamusta tukee se, että

joissain negatiivista asiakaspalautetta saaneissa kirjastoissa palautteeseen johtanutta materiaalia enää hankita. Kokemukset vaikuttavat asenteisiin.

Asiakkaiden (sekä lapsiasiakkaiden vanhempien ja opettajien) mielestä kirjaston valikoimiin ei kuulu lapsille haitallinen materiaali. Puolet kirjastojen saamasta negatiivisesta palautteesta perusteltiin tällä tavalla. Tarkemmissa perusteluissa syyksi selkeytyi ennen kaikkea seksi, osittain myös väkivalta. Muilta osin palaute jakautui niin laajasti, ettei siitä voi vetää johtopäätöksiä.

Muut ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan kirjaston valikoimiin hyvin harvoin. Nämä ovat lähinnä poikkeustapauksia ja niistä on hankala vetää johtopäätöksiä. Tämän tutkimuksen yhteydessä esille nousseiden tapausten perusteella vaikuttaisi siltä, että ulkopuolisia tahoja kiinnostaa lähinnä omien intressien edistäminen tai jonkinasteinen yleisen moraalin suojeleminen. Tapauksia on kuitenkin niin vähän, että päätelmää ei voi pitää täysin luotettavana.

Kirjastojen aineistonhankintaa säätelee todella paljon määrärahat. Vaikka jokin hankala aihe ei itsessään vaikuttaisi kielteisesti hankintapäätökseen, jäävät ne pois valikoimista yksinkertaisesti siitä syystä, ettei kaikkea ole varaa hankkia. Kirjastojen on kuitenkin palveltava ensisijaisesti asiakkaitaan ja hankittava sitä aineistoa, mille löytyy kysyntää.

Hankalan aineiston suhteen kirjastolla on rajallinen määrä käytäntöjä. Lievimmissä tapauksissa seuraamuksia ei ole ollenkaan tai sitten ne ovat hyvin näkymättömiä (esimerkiksi keskustelu ja kirjaston tekemien päätösten perustelu negatiivista palautetta antaneen asiakkaan kanssa). Mikäli aineiston kanssa tulee ongelmia, se useimmiten siirretään joko osastolta toiselle tai piiloon varastoon. Ensisijaisesti aiheeseen tai sisältöön liittyviä poistoja tehdään lopulta suhteellisen harvoin. Kun hankintapäätös kirjastossa on tehty, sen takana seistään loppuun asti. Internetiä kirjastoissa saa käyttää suhteellisen vapaasti ja harvemmissa kirjastoissa turvaudutaan sisällönsuodatukseen. Toki useissa kirjastoissa harjoitetaan jonkinlaista valvontaa ja sosiaalista kontrollia, mutta näilläkin menetelmillä pyritään rajoittamaan lähinnä muita asiakkaita häiritsevää Internetin käyttöä.

Oli ilahduttavaa huomata, että useiden kirjastojen vastauksissa pohdittiin asioita myös sananvapauden kannalta. Samalla tiedostettiin toki se, ettei kaikkea kuitenkaan ole mahdollista hankkia, mutta lähtökohtaisesti ainoastaan lain kieltämä aineisto ei kuulu kirjastoon. Ilahduttavaa oli myös se, että kirjastoissa suhtauduttiin kielteisesti sensuuriin. Hyvin harvassa kirjastossa pyrittiin päättämään asiakkaan puolesta millainen aineisto on lainaajalle haitallista. Kirjaston harteille ei olla

sovittamassa moraalinvartijan viittaa, eikä kirjastoissa koeta, että sillä olisi pelkästään jokin yleisivistävä funktio.

”Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, että myös aineiston, joka tietoisesti rikkoo kaikkia yleisiä poisvalinnan kriteereitä vastaan, tulisi olla *jotain kautta* yleisön saatavilla kirjastoverkoston kautta: esimerkiksi Peter Sotosin tai Ian Bradyn tuotanto, vaikka näin ei tällä hetkellä olekaan. Normaalin yleisen kirjaston tehtävään tällainen ei kuulune, mutta yleisten kirjastojen keskuskirjasto (= Helsingin kaupunginkirjasto), Kansalliskirjasto tms. kansallinen laitos voisi panostaa myös tällaiseen aineistoon.”

7 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää kirjastojen kannalta hankalia aiheita ja sisältöjä. Tutkimuksessa pyritään selvittämään kirjastojen mielipiteen lisäksi myös ulkopuolisten näkemystä asiasta ja millaisia hankaliin aiheisiin ja sisältöihin liittyviä käytäntöjä kirjastoissa on. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää kirjastojen nykyinen tilanne hankalien aiheiden suhteen ja saada tätä kautta aikaan keskustelua aiheesta. Tutkimus suoritettiin laadullisena tutkimuksena. Tärkeimpiä tutkimuksessa ilmenneitä seikkoja oli muutamia. Seksi ja väkivalta ovat kaikista hankalimpia sisältöjä kirjaston kannalta. Hankalaksi koetaan myös rasistinen aineisto. Myös muutamat muut aiheet ja sisällöt ovat ongelmallisia, mutta eivät niin suuressa mittakaavassa. Internetin käyttöä rajoitetaan vain pienehkössä osassa kirjastoja ja noin kaksi kirjastoa viidestä sallii täysin rajoituksettomat verkkosisällöt. Mitään mielivaltaisia sisältöön tai aiheeseen perustuvia lainausrajoituksia kirjastoissa ei ole käytössä.

Tutkimuksen tekemiseen meni aikaa noin puoli vuotta. Sen olisi voinut saada valmiiksi nopeammin, mutta se olisi edellyttänyt kokopäiväistä työskentelyä aiheen parissa. Noin puolet ajasta kului tietoperustan luomiseen. Toisen puolikkaan aikana taas kerättiin aineisto ja suoritettiin varsinainen tutkimusosio. Ajankäyttöä olisi voinut suunnitella tarkemmin. Tutkimusaineiston kerääminen olisi pitänyt ajoittaa siten, että vastausten palautumista odotellessa olisi voinut keskittää aikaa myös tietoperustan tekemiseen. Toki saapuneita vastauksia analysoitiin jo ennen vastausajan päättymistä, mutta tämän ajanjakson olisi voinut käyttää tehokkaamminkin. Tutkimukselle alun perin suunniteltu aikataulu oli aivan liian tiukka ja kunnianhimoinen ja siitä täytyi luopua. Mielestäni tähän tutkimukseen käytetty aika (noin puoli vuotta) on työmäärään nähden kuitenkin varsin kohtuullinen.

Tutkimustulokset eivät välttämättä ole täydellisen tarkkoja, vaan enemmän suuntaa-antavia. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että käytetyllä aineistonkeruumenetelmällä (avoimet kysymykset) saatu aineisto on monimuotoista ja siitä löytyy tuloksinvaraa. Aineistomäärä on myös suhteellisen pieni, joten tutkimuksessa esitettyihin tilastollisiin yleistyksiin on syytä suhtautua maltillisesti. Aineiston analysointiin ja tulkintaan on kiinnitetty paljon huomiota ja uskon, että vallitseva yleiskuva on saatu selvitettyä vähintään kohtalaisesti. Tutkimusaineiston määrästä ja keruusta mainittakoon vielä se, että vastausprosentti jäi yllättävänkin alhaiseksi (vastausprosentti oli noin yhdeksän). Tähän oli kuitenkin varauduttu ja kysely lähetettiin jo alun perin käytännössä niin mo-

neen paikkaan kuin mahdollista. Osittain vastausinnokkuuteen on varmasti vaikuttanut sekin, etteivät kaikki kirjastoyksiköt tee itsenäisiä hankintoja.

Aineistoa tulkitessa päädyin pohtimaan moraalikysymyksiä ja on aivan totta, että mitä enemmän moraaliasioita pohtii, sitä epävarmemmaksi oma mielipide niistä asioista muuttuu. Mielestäni on huomattavasti parempi vaihtoehto sallia liikaa kuin liian vähän. Rajan voi vetää laittoman aineiston kohdalle. Laillisuus on tärkein – ja periaatteessa ainoa täysin perusteltavissa oleva – kirjastoaineistoa koskeva rajoitus.

Huomasin monesti pohtivani erään kirjaston vastausta, jossa Reindeerspotting-dokumentti jätettiin hankkimatta eettisiin syihin vedoten. Onko eettisesti väärin kuvata jonkun henkilön ahdinkoa ja onko tämä tulkittavissa elokuvan kohteen hyväksikäytöksi? Mikäli näin on, niin sitten hyvin suuri osa kaikista dokumenteista on jollain tapaa eettisesti arveluttavia. Kuinka paljon pitää kiinnittää huomiota aineiston tuotannon eettisyyteen?

Toinen asia, joka herättää kysymyksiä, on lastensuojelun käyttäminen sensuurin perusteena. Voiko väkivaltaa tai seksiä sisältäviä elokuvia ja aikuisten sarjakuvia kritisoida vedoten lasten etuun? Aineisto on kuitenkin suunnattu aikuisille ja siihen liittyy tiettyjä rajoituksia (ikärajat, sijoittelut), joten mielestäni tässä tapauksessa perustelu on väärä. On syytä muistaa, että myös asiakkaalla on oma vastuunsa.

On hankala ymmärtää aikuisille tarkoitettuun materiaaliin kohdistuvaa sensuuria. Jos esimerkiksi väkivalta, seksi, rasistinen materiaali tai uskonnon tyrkyttäminen hirvittää, ei tällaisen aineiston kanssa ole pakko olla tekemisissä. Mikäli omat näkemykset ovat ristiriidassa jonkin aineiston kanssa, miksi pitäisi estää muitakin pääsemästä käsiksi siihen? Laiton materiaali on tietenkin asia erikseen, eikä sitä pidä sekoittaa tähän.

Oma suhtautumiseni pornoon kirjastoaineistona on vaihdellut täysin sallivan ja täysin kielteisen välillä tutkimuksen edetessä, enkä vielääkään ole pystynyt muodostamaan lopullista mielipidettä. En näe sitä millään tapaa merkityksellisenä osana kirjaston valikoimia. Toisaalta, jos asiakkaalla pitää olla mahdollisuus päästä käsiksi kaikenlaiseen materiaaliin, niin voiko sitä täydellisesti estääkään? Hankalaksi tämän tekee se, että pornoa ei hyvällä tahdollakaan voi pitää mitenkään sisältörikkaana aiheena ja on hankalaa kuvitella siinä välitettävän isompaa informaatiota. Tämä johtaa siihen, ettei pornoa oikein pysty puolustelemaan millään tiedonvälityksen edistämisen periaatteella. Jos kyseisen aineiston taas tulkitsee viihteeksi, niin se pitäisi periaatteessa hyväksyä.

Viihdettä ei pysty arvottamaan toisten puolesta, vaan sen arvokkuus on aina jollain tapaa subjektiivista.

Ideologisen aineiston karttaminen on myös hieman kyseenalaista. Erilaisia näkemyksiä ei saisi telata. Vaikka joitain sisältöjä pidettäisiin yllättävänä, aineiston ja tekojen välillä on kuitenkin toimija, joka lopulta tekee ratkaisut – aineisto itsessään on vain aineistoa. Kirjaston ei kuulu ajatella ihmisen puolesta, eikä kirjastolla pitäisi olla mitään holhoavaa roolia.

Oli positiivisesti yllättävää havaita, että Internetin selailu on kirjastoissa hyvin pitkälti rajoituksetonta tai korkeintaan hyvin lievästi rajoitettua (poikkeuksia toki löytyy). Haluaisin viedä tätä vielä hieman pidemmälle. Olisi hienoa, jos sosiaalisestakin kontrollista pystyttäisiin luopumaan. Se, mitä kukin Internetistä katselee, ei kuulu kenellekään muulle (ellei kyseessä ole laitonta toimintaa). Sosiaalisen kontrollin poistamista voisi perustella myös yksityisyyden suojelemisella. Internetin suhteen kirjaston rooli on vain tarjota mahdollisuus selailuun, sisällöt eivät ole kirjaston vastuulla. Luonnollisesti Internetin käytöstä mahdollisesti syntyviin järjestyshäiriöön (esim. meluavat lapset) saa ja pitääkin puuttua, mutta tässä tilanteessa ongelman aiheuttajana on asiakas, ei sisältö.

On kuitenkin tiedostettava se, että aineistomäärärahat ovat hyvin rajalliset, eikä kaikkea ole mitenkään mahdollista hankkia. Kyse ei siis ole läheskään aina sensuurista tai minkäänlaisesta ahdasmielisyydestä. Kirjaston tehtävä on palvella asiakasta ja jokaisessa kirjastossa tiedetään parhaiten, millaista aineistoa juuri heidän asiakkaansa tarvitsevat ja haluavat.

LÄHTEET

Björkman, T. 2008. Suojelua vai suodatusta? Internetin sisällönsuodatus yleisissä kirjastoissa. Helsinki: BTJ.

Dahl, R. 2009. Suomettunut sananvapaus. Vantaa: Multikustannus.

Ekholm, K. 1996. Kielletyt kirjat. Toinen, uusittu laitos. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 3. Helsinki : Eduskunnan kirjasto.

Ekholm, K. 2000. Kielletyt kirjat 1944–1946: Yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–1946. Jyväskylä: Things to Come.

Fallis, D. 2007. Information ethics for twenty-first century library professionals. Library Hi Tech 25 (1). Hakupäivä 28.2.2012. <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0737-8831&voluma=25&issue=1&articleid=1597973&show=html>.

Gronow, P. 1990. Kielletyt levyt. Teoksessa K. Ekholm (toim.) Kielletyt. Jyväskylä: Things to Come, 233–244.

IFLA. 2011a. FAIFE Mission. Hakupäivä 25.4.2012. <http://www.ifla.org/en/faife/mission>

IFLA. 2011b. Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE). Hakupäivä 25.4.2012 <http://www.ifla.org/en/faife>

IFLA. 2011c. More about IFLA. Hakupäivä 4.4.2012 <http://www.ifla.org/en/about/more>

IFLA/UNESCO 2004. Public Library Manifesto (Finnish version). Hakupäivä 24.4.2012 <http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/finn.htm>

Kannila, H. 1967. Kirjanvalinnan ongelmia. Porvoo: WSOY.

Kannila, H. 1966. Kirjastonhoidon opas. 7. painos. Helsinki: Otava.

Kirjastoalan etiikkatyöryhmä. 2009. Kirjastotyön eettiset perusteet. Hakupäivä 25.4.2012. http://www.stks.fi/files/julkaisut/kirjastotyon_eettiset_periaatteet.pdf

Kirjastolaki 4.12.1998/904

Kirjastowiki. 2009. Kirjastoalan etiikkaryhmä. Hakupäivä 25.4.2012.
http://wiki.kirjastot.fi/index.php?title=Kirjastoalan_etiikkaryhm%C3%A4

Koivunen, H. & Marsio, L. 2006. Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50.

Kuisma, A. 1990. Näkökulmia käännöskirjasensuuriin. Teoksessa K. Ekholm (toim.) Kielletyt. Jyväskylä: Things to Come, 149–167.

Kuronen, T. 1996. Tietoverkot ja sananvapaus. Teoksessa K. Nordenstreng (toim.) Sananvapaus. Helsinki WSOY, 243–269.

Lukkarinen, E. 2010. Lainsäädäntö ja kirjaston arki. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:22.

Mill, J. S. 1982. Vapaudesta. Suom. Niilo Liakka. Helsinki: Librum Oy. Alkuperäisjulkaisu 1859.

Ollila, R. 2004. Sananvapaus. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Paavonheimo, J. 2008. Kirjastot ja sananvapaus. Hakupäivä 4.4.2012
http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/lehti/etiikka?modeyksi=yksi&teksti_id=10393

Poroila, H. 2007. Luurangot portinvartijan kaapissa. Helsinki: BTJ.

Sallamaa, K. 1990. Lehtiä suomalaisen sensorin kansioista 1528-1916. Teoksessa K. Ekholm (toim.) Kielletyt. Jyväskylä: Things to Come, 61–75.

Sankari, M. 2010. Poliittisen korrektiuden kukkasia: kirjoituksia sananvapaudesta. Helsinki: Oy Nord Print Ab.

Suomen kirjastoseura. 2012. Historiaa. Hakupäivä 25.4.2012.
<http://www.suomenkirjastoseura.fi/historiaa-2/>

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Suomen YK-liitto. 2012. Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 60 vuotta. Hakupäivä 4.4.2012 <http://www.ykliitto.fi/ihmisoikeusjulistus/etusivu>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Verho, S. 1994. Satanismia ja sensuurihaluja. Kirjastolehti 87 (2), 44–45.

Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Virtanen, L. 2006. Kiekurapilleristä tuli krumeluuri. Hakupäivä 25.4.2012
<http://www.hs.fi/juttusarja/astridlindgren100vuotta/artikkeli/Kiekurapillerist%C3%A4+tuli+krumeluuri/1135223563538>

LIITE

KYSELYLOMAKE KIRJASTON KANNALTA HANKALISTA AIHEISTA JA SISÄLLÖISTÄ

Onko kirjastonne pää- vai sivukirjasto?

Mikä on kunnan asukasluku? (asteikolla alle 10000, 10000–20000, 20000–50000 tai yli 50000)

1. Onko mielestänne olemassa aineistoa, joka ei aiheensa tai sisältönsä puolesta kuulu kirjaston valikoimiin? Millaista tämä aineisto on?

2a. Onko kirjastossanne poistettu tai kieltäydytty hankkimasta jotain aineistoa ensisijaisesti sen sisällön tai siinä käsitellyn aiheen vuoksi? (Vastaa sivun 2 taulukkoon.)

2b. Pystyttekö nimeämään esimerkkejä tästä aineistoa? Halutessanne voitte perustella poistopäätöstä tai hankkimatta jättämistä.

3. Onko asiakkailtanne tai muilta ulkopuolisilta tahoilta tullut negatiivista palautetta kirjastonne aineistosta (tai vastaavasti poistetusta tai hankkimatta jätetystä aineistosta)? Millaisesta aineistosta palautetta on tullut ja onko palaute johtanut toimenpiteisiin?

4. Rajoitetaanko kirjastossanne asiakkaiden Internetin selailua (onko käytössä esimerkiksi jokin suodatin)? Millaisten aineistojen suhteen suodatus on mielestänne tarpeellista?

5. Onko kirjastossanne käytössä muita aiheesta tai sisällöstä johtuvia lainausrajoituksia kuin videotallenteiden ikärajat?

2a. Onko kirjastossanne poistettu tai kieltäydytty hankkimasta jotain aineistoa ensisijaisesti sen sisällön tai siinä käsiteltyjen aiheiden vuoksi? (Merkitse 1, jos poistoja/hankkimatta jättämisiä on tapahtunut kerran tai pari, 2, jos muutaman kerran ja 3, jos usein. Jos poistoja/hankkimatta jättämisiä ei ole tehty, jätä tyhjäksi.)

	Kauno-kirjallisuus	Tieto-kirjallisuus	Sarjakuva	Lehti	äänite	videotallenne	muu
Alkoholi							
Huumeet							
Lääketiede							
Laihdutus							
Syömishäiriöt							
Abortti							
Seksi							
Homoseksuaalisuus							
Seksuaalinen poikkeavuus							
Pedofilia							
Mielenterveyshäiriöt							
Itsemurha							
Eutanasia							
Kuolema							
Rajatieto							
Kummitukset							
Paranormaalit ilmiöt							
Ufot							
Okkultismi							
Kristinusko							
Islam							
Muut uskonnot							
Satanismi, saatananpalvonta							
Kauhu							
Politiikka							
Vasemmistolaisuus							
Oikeistolaisuus							
Rasismi							
Sota							
Aseet							
Väkivalta							
Terrorismi							
Eläinräökkäys							
Insesti							
Ihmiskauppa							
Prostituutio							
Kiroilu, kielenkäyttö							
Uhkapelit							

Kiitos vastauksistanne!